

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки та соціальної роботи

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПОСТТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка II курсу, 601 групи
спеціальності 231 «Соціальна
робота»

Завитик Христина Михайлівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук

Білик Н.М.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від « ____ » листопада 20 ____ р.

зав. кафедри _____ д.пед.н. проф. _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. <u>ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА</u>	
1.1. Поняття домашнього насильства, види та прояви.	9
1.2. <u>Українська державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: основні напрями реалізації</u>	19
Висновки до розділу 1.	32
РОЗДІЛ 2. <u>ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА</u>	33
2.1. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства у сім'ї: міжнародний досвід та Україна.	33
2.2. <u>Соціальна підтримка постраждалих від домашнього насильства</u>	46
2.3. Соціальна профілактика як ключовий метод соціальної роботи у сфері протидії домашньому насильству	60
Висновки до розділу 2.	70
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	75
ДОДАТКИ	88
ДОДАТОК А	88

ВСТУП

Наша сучасність – нова реальність, яка складається з множини станів, груп та об'єднань людей з різними життєвими звичками, способами відчувати й інтерпретувати довколишній світ. Правильне розуміння законів функціонування і розвитку суспільства в цілому і окремих його компонентів є важливим елементом гармонійного розвитку міжособистісних стосунків індивідів, який, на нашу думку, має слугувати моделлю поведінки для майбутніх поколінь. Сім'я, як інститут, що створює культуру і впливає на неї, опиняється в центрі зазначених процесів. Домашнє насильство є глибоко тривожною проблемою, що зачіпає життя безліч людей незалежно від їхнього статусу, віку, статі чи соціального становища. Українське суспільство в останні роки стало більш активним у питаннях гендерної рівності та прав жінок. Про це свідчать масові акції, марші, кампанії в соціальних мережах і громадські обговорення, що стосуються проблеми домашнього насильства. Попри це кількість випадків насильства в сім'ї, не зменшується. У зв'язку з цим створення ефективної системи запобігання та протидії насильства у сім'ї, передбачає існування державних та громадських інститутів, залучення правоохоронців, органів опіки та піклування, представників соціальних, медичних та психологічних служб до розв'язання проблеми, яке не можливо без її глибокого наукового аналізу.

Дослідження проблеми домашнього насильства привертає значний інтерес науковців та практиків, тому аналіз поняття «домашнє насильство» та технології соціальної роботи з постраждалими від сімейного насильства знайшли своє висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців, які склали *базу* нашого *дослідження*.

Корисними для нашого дослідження є статистичні дані подані у дайджесті опитувань інноваційного молодіжного проєкту U-Report за квітень – червень 2023 р.: насильство в міжособистісних стосунках. Результати актуального

опитування серед підлітків і молоді через Facebook Messenger, Telegram, Viber показали, що проблема в міжособистісних стосунках актуальна і нині.

Проблема соціальної роботи з постраждалими від сімейного насильства опинилася в колі дослідницьких інтересів соціологів як частина дослідження як частина соціального захисту населення. Праці, що стосуються даної тематики, можна поділити на декілька підтем: поняття «домашнє насильство» та його прояви; технології роботи із постраждалими від насильства; соціальна профілактика – як метод запобігання та протидії домашньому насильству.

Важливими для розуміння проблеми є узагальнюючі праці та енциклопедичні довідки [65; 88]. Поняттю «домашнє насильство» свою увагу присвятили дослідники О. Науменко [67], О. Полковенко [71], Л. Сукманова [83], О. Руднев [85], Я. Юрків [94]. У своїх роботах ці дослідники подали визначення «домашнього насильства» та акцентували увагу на причинах та чинниках його скоєння. У праці Харві Уоллеса подано розширений термін «сімейне насильство», що включає у себе проблеми насильства над інтимним партнером, дітьми, іншими родичами.

Стандарти надання соціальних послуг у світі та в Україні докладно проаналізовано у збірнику О.Кочемировської та Г.Христової, які подали детальний розгляд міжнародного досвіду у сфері надання соціальних послуг потерпілим від домашнього насильства [51].

Питаннями протидії насильству загалом і насильницьким злочинам проти дітей зокрема у вітчизняній науці займаються такі науковці як Я. Бордіян, Т. Журавель [74], О. Мілорадова [60] та інші.

Зміни у соціальному законодавстві України сприяли появі низки нових підручників та посібників для соціальних працівників, серед яких дослідження діяльності мобільних бригад кризового реагування [64].

У зв'язку з потребою активної соціальної профілактики насильства серед дітей та дорослих вагомих доробок вітчизняної соціологічної літератури присвячений темі попередження насильства у закладах освіти, зокрема увагу цьому питанню

присвятили науковці Л. Войтова [36], В. Граматун [40], О. Ліщинська [52], О. Мальцева [54].

Діяльність Міністерства Внутрішніх справ рухається у напрямку відкритості. На порталі МВС розміщено інформацію щодо заходів, які здійснюються представниками поліції у разі виявлення кризового інциденту, а також надано практичні поради «План безпеки» для жінок, що постраждали від домашнього насилля в умовах війни.

Досить потужним джерелом інформації є українська законодавча база: Конституція України, Сімейний кодекс України, Кримінальний Кодекс України [6], Закон України «Про соціальні послуги» [23], Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) [5], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [12], Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [24], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [20], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [21], Указ президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [22], Державні стандарти надання соціальних послуг [13; 14; 15; 16; 17; 18; 19]. Всі вони є базовими для дослідження проблеми насильства у сім'ї, адже визначають механізми реалізації державної соціальної політики у сфері попередження та протидії проявів гендерно зумовленого насильства.

На основі аналізу наявних джерел інформації ми можемо зробити висновок, що проблема соціальної роботи із постраждалими від домашнього насильства є

широко дослідженою у вітчизняній та зарубіжній науці. Разом з тим, дослідження напрямів, методів та прийомів соціальної роботи у даній сфері потребує уваги.

Об'єктом дослідження є домашнє насильство.

Предметом дослідження – система соціальної роботи з постраждалими від домашнього насильства.

Метою роботи є вивчення та дослідження соціальної роботи з постраждалими від домашнього насильства.

Дана мета обумовила необхідність розв'язання наступних **завдань**:

- охарактеризувати поняття, види та прояви домашнього насильства;
- проаналізувати основні напрями реалізації політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- охарактеризувати принципи роботи державних та громадських організацій з допомоги постраждалим від домашнього насильства в Україні;
- визначити технології соціальної роботи з постраждалими від домашнього насильства;
- дослідити стан обізнаності стосовно питань домашнього насильства серед учнів ЗСО.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на принципах об'єктивності, системності, історичності, функціональності. Застосовувалися як теоретичні методи дослідження (порівняльний, типологічний та системно-структурний), так і емпіричні методи соціологічного дослідження. Серед них соціологічне опитування, результати якого подано в тексті роботи; контент-аналіз спеціальних документів, зокрема статистичних даних та законодавчих форм; соціологічне спостереження.

Емпіричною основою роботи стало соціальне опитування на тему «Домашнє насильство», проведене серед учнів 10 класу Снятинського ліцею імені Михайла

Бажанського. Попри те, що в опитуванні взяли участь 20 респондентів і його результати не можуть бути оцінені як репрезентативні, отримана інформація дає можливість отримати загальне уявлення про обізнаність поінформованості учнів, щодо теми «Домашнього насильства».

Наукова новизна нашого дослідження полягає у більш докладному дослідженні соціальної роботи соціального педагога у роботі із дітьми, що мають ознаки осіб, постраждалих від насильства.

Практичне значення полягає в застосуванні одержаних результатів дослідження у роботі соціального працівника. Пропонуються загальні методи виправлення основних психологічних та соціальних проблем осіб, що постраждали від домашнього насильства: консультативна діяльність соціального педагога у закладі освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження апробовані у вигляді тез на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [45].

Логіка дослідження зумовила **структуру дипломної роботи**: вступ, 2 розділи, висновки, список використаних джерел із 106 найменувань та додатків. Загальний обсяг 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Поняття домашнього насильства, види та прояви

Будь-яке застосування сили щодо беззахисних – це насильство. Такі методи можуть включати фізичний тиск, емоційний тиск, застосування стресу чи інші форми психологічного впливу. У багатьох випадках використання силових методів або психологічного тиску є неприйнятним і може призводити до негативних наслідків для тих, хто стикається з таким впливом. [88].

Постраждалі від насильства зазнають фізичних, емоційних та психологічних травм, які впливають на їхнє фізичне й психічне здоров'я, а також на загальний життєвий потенціал.

За даними статистики домашнє насильство є найчастішою, однак і найбільш замовчуваною проблемою суспільства [19]. Страх недовіри, звинувачень, ганьби та приниження, осуду з боку оточуючих раз за разом, змушують постраждалу від насильства мовчати, а віковий досвід предків: «Б'є значить любить», – змушує жінку сумніватись у тому, що домашнє насильство – це кримінальний злочин! Однак, побутове насильство – це акт насильства (фізичного чи сексуального), жорстоке поводження (психологічний тиск, економічні утиски) однієї людини над іншою у рамках побутових відносин.

Захист постраждалих від домашнього насильства – це важлива місія для українських соціальних працівників, юристів, психологів та інших спеціалістів, а також для громадських організацій і всього суспільства. Робота з цією проблемою вимагає спільних зусиль для створення безпечного та підтримуючого середовища для постраждалих осіб.

До питання визначення поняття «насильство» зверталися і українські вчені та укладачі енциклопедій: у їх визначеннях насильство інтерпретується саме як міжособистісний контакт, а саме «вплив людини на людину» [65].

Зокрема, юридична енциклопедія говорить про «поведінку однієї людини, яка намагається принизити іншу людину, змушує перебувати у залежному становищі, намагається тим самим зневажити її гідність та завдати шкоди її фізичному та психологічному здоров'ю» [75, с.15].

Більш широко науковці визначають поняття «насильство» у правничих стосунках, де вказують на «навмисний фізичний чи психологічний вплив особи на іншу особу проти її волі, що спричинить фізичну, моральну або матеріальну шкоду особі» [65]. Слід зазначити, що вплив на людину досягається шляхом здійснення певних умисних дій, тобто людина, яка вчиняє насильницькі дії, розуміє їх природу, передбачає наслідки цих дій і дозволяє їм статися.

Невід'ємною частиною практики насильства є побутове або домашнє насильство. Цей вид вказує на жорстоке поводження однієї людини чи групи людей над іншою у рамках відносин у побуті, наприклад як шлюб. Може носити різні назви: насильством з боку інтимного партнера або сімейне насильство.

У першому випадку ми бачимо здійснення жорстоких дій чоловіком або дружиною чи інтимним партнером щодо іншого. Інша назва більш ширша та охоплює не лише аспект міжособистісних стосунків інтимних партнерів, а включає насильство щодо дітей, батьків, літніх родичів та інші насильницькі акти між членами родини [97, с.2].

«Принципи визнають право кожної особи на життя, свободу, недоторканість тіла та особистого життя. Заборона дискримінації за будь-якою ознакою, включаючи гендер, є ключовим аспектом цих міжнародних документів. Такі зобов'язання спрямовані на створення суспільства, де кожна особа має рівні права та можливості, а домашнє насильство або будь-яке інше порушення прав людини є

неприпустимим», дискримінації за будь-якою ознакою отримали міжнародне визнання та закріплення в базових документах ООН з прав людини [82, с. 8].

Відзначимо, що домашнє насильство у більшості випадків є гендерно зумовленим, тому найбільша кількість постраждалих – це жінки. Як свідчить історія появи терміну «домашнє насильство», вперше воно з'явилося в Англії у 1973 р., а однією з його поширених назв було «биття дружини» [96]. Дана тенденція зберігалася і в 1993 р., коли ООН у «Декларації про усунення насильства проти жінок» визначила домашнє насильство як: «фізичне, сексуальне та психологічне насильство, що відбувається в родині, включаючи побиття, сексуальні зловживання над дітьми жіночої статі удома, насильство, пов'язане з спадком, подружні зґвалтування, «жіноче обрізання» та інші шкідливі для жінок традиційні практики, неподружнє насильство та насильство, пов'язане з експлуатацією» [1].

Юридичний документ, який визначає та бореться з домашнім насильством. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, яка відома як Стамбульська конвенція, була прийнята в 2011 році та є однією з ключових міжнародних нормативних актів, спрямованих на боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством. Стамбульська конвенція також встановлює низку заходів для запобігання насильству, захисту постраждалих та покарання винуватців. Вона є важливим інструментом у боротьбі з домашнім насильством та підвищенні свідомості щодо цього проблемного явища. [5].

Українське законодавство визначає домашнє насильство як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи

проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»[12].

Домашнє насильство – найпоширеніший і найскладніший для протидії різновид насильства про це свідчить щорічне збільшення фіксації його випадків. Так, у 2020 році відбулося стрімке поширення пандемії COVID-19 серед населення, що призвело до запровадження карантинних обмежень та як наслідок люди змушені проводити більше часу разом в одному помешканні ніж зазвичай, що сприяло проявам агресії. До початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну від домашнього насильства страждало близько 1,8 мільйона жінок. За статистикою 2020 – 2021 рр. показник звернень з цього ж приводу зріс на 56% [55].

Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає різні види домашнього насильства:

- фізичне насильство
- сексуальне насильство
- психологічне насильство
- економічне насильство [12].

На думку Н. Антонюка що «домашнє насильство майже ніколи не становить собою окремий епізод, а зазвичай охоплює кумулятивне та взаємопов'язане фізичне, психологічне, сексуальне, емоційне, вербальне та фінансове насильство щодо близького члена сім'ї чи партнера, наслідки якого виходять за межі обставин окремого епізоду» [30].

Суспільство звикло вважати насильством, насамперед, фізичне насильство – тобто нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання), спроби удушення, ляпаса по обличчю, брутальне поводження, використання зброї.

За словами А. Ковтуна: «форма домашнього насильства, ширша і включає не лише вище перелічені прояви, а я й незаконне позбавлення волі, мордування, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному

для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру» [48, с.86].

Міжнародні документи і Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначають ще такий вид насильства в сім'ї як сексуальне насильство. В Законі «Про попередження насильства в сім'ї» визначено: «що це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього. Ця форма домашнього насильства, включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини. Сюди ж включаються примушування до акта сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи» [93, с.186].

Іншою формою домашнього насильства, що часто серед суспільства сприймається як належна частина стосунків та спирається на шкідливі, на кшталт: «не принижує, а хоче зробити краще», є психологічне насильство. Серед таких дій можуть бути словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування та інші спроби здійснення контролю, що можуть впливати на психічне здоров'я та емоційний стан постраждалих. Контроль у репродуктивній сфері, якщо він здійснюється без згоди та з порушенням прав особи, також може бути вважається формою психологічного насильства. Це важливий аспект вивчення та боротьби з насильством в різних сферах життя, оскільки психологічне насильство може залишити довготривалі наслідки для постраждалих, включаючи психічні та емоційні проблеми. Велика увага приділяється визнанню та захисту прав осіб від різних форм насильства в законах та міжнародних конвенціях. [12]. Попри це велика частка суспільства досить до недавнього часу не сприймала його як окремий небезпечний вид насильства. За даними Українського інституту соціальних досліджень за 1997 р., лише 27% опитаних жінок вважали насильством над особистістю брудну лайку, лише 37% – серйозне приниження, і що цікаво –

лише 49% – побиття, 56% – зґвалтування. Ще менше чоловіків відносять перелічені дії до насильства, наприклад, лише 45% чоловіків вважають побиття, а 50% – зґвалтування насильством над жінкою [7].

Вид насильства у сім'ї про який говориться найменше – економічне. Нерідко постраждала особа зіштовхується зі психологічним тиском через матеріальні обмеження. Це включає різні способи умисного позбавлення особи житла, їжі, одягу, майна, коштів чи документів, а також обмеження її можливостей користуватися ними. Саме ця форма насильства дуже важко усвідомлюється постраждалою особою [27]. Існує чимало стереотипів та звичаїв, які виправдовують і підтримують економічну агресію: головна роль чоловіка у вирішенні фінансових питань, ідеї про чіткий гендерний розподіл ролей «місце дружини на кухні», тощо.

Відповідно до цих типів існують ознаки, які можуть допомогти ідентифікувати людей, які тривалий час зазнають домашнього насильства. До фізичних проявів можна віднести видимі та невидимі травми, таких як синці, забої, переломи, а також до загального погіршення фізичного стану постраждалих. Зазначені ознаки — відсутність зубів, ушкодження кісткової і м'язової тканини, наявність слідів від попередніх травм, укусів, розриви і пошкодження органів статевої системи — можуть бути наслідками фізичного та сексуального насильства. Зневажливе ставлення до особистої гігієни може бути спробою контролю, зменшення самооцінки чи проявом внутрішньої більшістю.

Дослідник Д.Лях сказав «психологічні ознаки: різного роду психологічні розлади, наявність скарг або хвороб психогенного характеру; недостатнє лікування та невиконання приписів лікарів, страхи, необґрунтована тривожність, повна безініціативність і відчуття безпорадності. Часто таким жінкам забороняють бачитися з родичами друзями, що викликає у них гостре відчуття самотності. Все це може призвести до думок про самогубство чи навіть суїцидальних намірів чи спроб. Часто цьому передують погрози позбавити себе життя» [53, с. 67].

Заборона на працю або навчання, а також відібрання зароблених коштів, може призводити до залежності і відчуття безпомічності. Також обмеження в одязі і взутті, несприятливе ставлення до власної зовнішності може відображати не тільки економічний, але і психологічний контроль.

Необхідно також звернути увагу на сексуальні прояви домашнього насильства - серйозна проблема, яка може мати далекосяжні наслідки для постраждалих: зниження або втрата сексуального потягу; сексологічні травми та пошкодження статевих органів; викидні, замирання вагітностей, небажані вагітності. Ці ознаки свідчать про необхідність уваги до проблеми сексуального насильства в сім'ї та впровадження ефективних заходів для захисту та підтримки постраждалих [71].

Дослідники О.Мірошниченко, Т.Міхайліна вважали, що «характерними ознаками насильства в сім'ї є: суб'єктами насильства в сім'ї є виключно рідні люди (члени сім'ї); необхідність у підтриманні спілкування насильника з постраждалою насильства в сім'ї, підтримання та зберігання системи міжособистісних взаємовідносин; повторюваність вчинення насильницьких дій у сім'ї, циклічність такого насилля; певна тривалість таких дій; матеріальна чи емоційна залежність між суб'єктами; висока обізнаність латентності; низький рівень покарання винних за вчинене насилля в сім'ї; досить часте поєднання кількох видів насильства; порушення особистих прав і свобод особи (постраждалі насильства в сім'ї); вчинення насильницьких дій під впливом наркотичних речовин або алкоголю» [62].

Насильство має циклічний характер і складається з трьох або чотирьох фаз розвитку: наростання психологічної напруги; фаза активного насильства; примирення сторін та медовий місяць.

Напруга (сварка) – спалах особистого незадоволення та загрозливих дій. Характерним фактором цього етапу є те, що реакція жінок відносно спокійна, і вони намагаються полегшити ситуацію, але з часом, коли напруга посилюється,

жінки дедалі більше втрачають здатність адекватно реагувати на напади чоловіків. Морально стають більш вразливими.

Насильницький інцидент – найвища форма підвищення напруги в сім'ї. Відбувається сплеск жорстокості вербального, емоційного чи фізичного характеру, супроводжуваний гнівом агресора, звинуваченнями постраждалих, погрозами їй, залякуванням та іншим психологічним насильством.

Заспокоєння – процес каяття та припинення. Агресор приносить вибачення, наводить свої пояснення причин жорстокості. На цій стадії агресор використовує прийоми газлайтингу, а саме розвиває в постраждалі сумніви у її психічній адекватності: перекладає вину на постраждалу, заперечує насилля, що відбулося, переконує її в перебільшенні подій.

Також серед дослідників побутує думка виділяти ще одну фазу циклу, так званий «медовий місяць» – це період «примирення» – чоловік може бути добрим, люблячим, винним і обіцяти ніколи не повторювати насильства, але з часом звинувачувати жінку у провіні та у підбурюванні до насильства [41, с. 23].

Останні дві фази досить схожі, однак, можна відзначити, що фаза медового місяця має триваліший ефект та іноді може поширюватися на місяці. Проте з кожним повторення циклу насильства період її тривалості істотно зменшується. І з часом кожна фаза скорочується, а спалахи жорстокості частішають і завдають все більшої шкоди [67, с.18].

Існують фактори, які провокують спалахи насильства в родині. Найбільш поширені з них – шкідливі традиції, суспільне схвалення насильства, примусові шлюби, недосконалість законодавства тощо. Насильство у сім'ї, з одного боку, явище поширене, з іншого – невисвітлене, оскільки факти насильства зазвичай приховуються постраждалими.

Хоча домашнє насилля найчастіше вважається гендерно зумовленим, постраждалою може стати будь-хто незалежно від статі та віку. Найбільш вразливими категоріями залишаються діти, жінки, люди з інвалідністю та люди

похилого віку. Домашнє насильство має варіативні сценарії: жінка може скривдити жінку, неповнолітня дитина може скривдити батька, батько може скривдити дитину.

Варто виділити типи домашнього насильства:

- між подружжям, тобто між чоловіком та дружиною, в більшості випадків насилля вчиняється чоловіком;
- між батьками та неповнолітніми дітьми, то як батько так і мати можуть вчинити насильство над дітьми;
- між дітьми в одній сім'ї така поведінка, як правило, відбувається в контексті насильницьких стосунків між дорослими членами сім'ї і може мати різний характер;
- жорстоке поводження з малолітніми дітьми старшими братами чи сестрами [94, с. 238];
- між людьми похилого віку та їх опікунами.

Найчастіше, близько 85% випадків, постраждалими насильства стають жінки, діти та люди похилого віку. Ці люди найчастіше не можуть захистити себе і можуть бути безкарно скривджені [10].

За статистикою, оприлюдненою колишньою міністеркою соціальної політики Ю. Соколовською (2019 – 2020 рр.) на Міжнародному форумі UNFPA «Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства», кожна п'ята жінка в Україні потерпала від насильства. І хоча від цього також страждають діти, чоловіки, люди похилого віку, проте 90% постраждалих від насильства – саме жінки.

У Центрах допомоги врятованим відзначають, що поряд із появою сексуального насильства, пов'язаного з війною, стало більше і домашнього насильства. Особливо страждають люди похилого віку – вони відчують більше агресії від рідних. Люди частіше зривають агресію на близьких, виникають конфлікти. Однак

через війну постраждали від домашнього насильства часто не сприймають це як головну проблему [27].

Важливі аспекти законодавчого підходу до постраждалих від домашнього насильства, зокрема, осіб, які є дітьми. Такий законодавчий підхід спрямований на захист прав та інтересів постраждалих осіб, враховуючи їхній вік, стан здоров'я, інтелектуальний та фізичний розвиток: визначення постраждалої особи; особливий статус постраждалої дитини; права постраждалої дитини; представництво інтересів дитини в суді; право на дієвий захист. Цей законодавчий підхід слугує важливим інструментом для забезпечення прав та безпеки осіб, які стали постраждалими домашнього насильства, зокрема, дітей. [47, с.83].

Існують і інші критерії за якими класифікується насильство в сім'ї. Залежно від стратегії кривдника насильство в сім'ї може бути як явним, так і прихованим (непряме). Залежно від часу дії: насильство скоєне в минулому та насильство в сім'ї в сьогоденні. Залежно від тривалості дії виділяється насильство в сім'ї одиничного прояву, систематичне насильство в сім'ї та триваюче роками [89].

Насильство в сім'ї є проблемою, яка стосується всіх секторів суспільства та не обирає певних параметрів, таких як релігія, раса, сексуальні вподобання, професійний чи освітній рівень. Це явище перетинає всі соціальні та економічні групи. Це може виявлятися різними способами, включаючи фізичне, сексуальне, вербальне та емоційне насильство. Влада надається через стратегічну образливу тактику, що служить для підсилення контролю та здійснення маніпуляцій над постраждалою. [91, с. 27].

На думку О. Краснової, О. Калашника виділяють «такі причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);

- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньо сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість);
- політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо)» [73, с.3].

Отже, аналіз теоретичної бази поняття домашнього насильства, дає змогу зробити висновок, що насильство не є внутрішньо сімейною справою чи особливостями родинного спілкування, а протиправними діями.

1.2. Українська державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: основні напрями реалізації

Проблема насильства у сім'ї є загальносвітовою та представляє собою важливе соціальне питання. Країни в різний спосіб працюють над розв'язанням цієї проблеми, і в їхніх підходах може бути як позитивні, так і негативні аспекти [31, с.246].

На думку дослідників Н.Шамрук, А. Галай, С. Гречанюк «за даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих же даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою вірогідністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% у Японії до 71% в Ефіопії. За іншими даними, обізнаність насильства над жінками в сім'ї становить близько 23% у Швеції, 4% у Японії та Сербії, 30 – 54% у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії» [34, с. 68].

Удосконалення політики та практики протидії домашньому насильству визначається як важливий і позитивний крок у боротьбі з цією проблемою. Це вказує на зростання усвідомленості суспільства та забезпечення державної підтримки для постраждалих насильства. [59, с. 24].

Протидія домашньому насильству є важливим засобом для побудови безпечного та демократичного суспільства, адже кожен громадянин має право на захист. Так, згідно зі статтею 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [6].

Домашнє насильство було виключно адміністративною відповідальністю, то зі змінами у законодавстві з'явилася і кримінальна відповідальність за злочини сім'ї. Ця норма набула чинності з січня 2019 р. Кожен з видів насильства передбачає різний рівень відповідальності. Як правило ,покарання становить від

150 до 240 годин громадських робіт, арешт на строк до шести місяців, обмеження волі на строк до п'яти років та позбавлення волі на строк до двох років.

У 2020 р. Україна стала членом «Партнерства Біарріц» та набрав чинності Указ Президента «Про невідкладні заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі та захисту прав осіб, які постраждали від цих явищ». Удосконалення законодавства розширило коло постраждалих осіб та перелік суб'єктів, які беруть участь у запобіганні домашньому насильству та боротьбі з ним, передбачено створення загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих [1].

У питанні протидії та запобігання насильству у сім'ї важливим кроком стала Міжнародна угода Ради Європи щодо насильства проти жінок та домашнього насильства. Вона довгий час була підписана Україною, але не ратифікована. Стамбульська конвенція криміналізувала злочини, які раніше не підлягали юридичному реагуванню. Серед них – сталкінг (переслідування), примусовий шлюб, примусовий аборт, стерилізація та окремі види сексуальної агресії. Стаття 40 Стамбульської конвенції покликана захищати особисту гідність та безпеку осіб від будь-якої форми сексуального насильства та дискримінації. Заборона на сексуальне насильство включає в себе різні форми неприйнятної поведінки, і здійснення такої поведінки може призвести до кримінальних чи інших юридичних санкцій відповідно до законодавства країни, яка ратифікувала конвенцію. [5].

Зокрема, Законом України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами доповнено Кримінальний кодекс України новими положеннями, в яких передбачено, зокрема, такі склади кримінальних правопорушень, як домашнє насильство, а також внесені відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України». У Кримінальному кодексі України з'явилась нова ст. 126-1 «Домашнє насильство»:

«тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо теперішнього чи колишнього подружжя або особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких до них відносинах, що призводить до фізичних або психічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк» [6].

Повторення послідовних епізодів насильства в особистих стосунках становить собою особливий контекст і динаміку домашнього насильства, яке становить собою триваюче правопорушення. Стаття Кримінального Кодексу України 126-1 передбачає відповідальність за систематичне домашнє насильство. Не рідко на практиці виникають складнощі щодо тлумачення поняття «систематичності», оскільки відсутнє чітке розуміння, скільки випадків домашнього насильства має бути зафіксовано та з якою періодичністю [3].

Важливо, що кримінально-процесуальне право доповнилося інститутом обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. Серед них з'явилося поняття заборонний припис – додаткові заходи впливу, які можуть бути застосовані стосовно кривдника:

- зобов'язаний залишити місце перебування постраждалої особи;
- заборонено перебувати на місці проживання постраждалої особи;
- заборонено будь-який контакт з постраждалою особою [44].

Ще одним інструментом захисту постраждалої особи став обмежувальний припис, який виноситься судом на строк від 1 до 6 місяців. Він містить більше заборон для кривдника:

- заборона спільно проживання з постраждалою особою;
- заборона, розшукувати або будь-яким чином контактувати з постраждалою як особисто, так і через третю особу, якщо постраждала добровільно перебуває в місці, невідомому злочинцю;

- усунення перешкод у користуванні майном, що перебуває в особистій приватній власності постраждалих осіб;
- обмеження спілкування з постраждалими дітьми;
- заборона доступу в межах певної відстані до місця проживання, навчання, роботи або інших місць, які відвідує постраждала;
- заборона контакту з постраждалою через листування, телефонні розмови або інші засоби зв'язку, як особисто, так і через третю особу [39. с.107].

«Мета адміністративного покарання і інших адміністративних заходів держави полягає в негайному реагуванні на окремий випадок домашнього насильства, який сам по собі не становить кримінального правопорушення, з метою своєчасно та ефективно запобігти подальшій ескалації насильства та захистити постраждалу» [32]. Адміністративна відповідальність передбачає: штраф у розмірі 170 – 340 грн; громадські роботи 30 – 40 годин; арешт до 10 діб [9].

У зв'язку з повномасштабною війною у 2022 р. в Україні зменшилася кількість зафіксованих випадків домашнього насилля. За даними звіту Аналітичного центру Юрфем у першому півріччі 2022 р. до Національної поліції надійшло 18 104 295 звернень, що на 27.5% менше ніж у відповідний період попереднього року. Серед факторів впливу — бойові дії, тимчасова окупація окремих територій України та вимушене переміщення. Однак, наведені статистичні дані не означають, що випадки домашнього насильства зменшились в Україні [4].

За отриманими від Національної поліції України даними у першому півріччі (січень – червень) 2022 року порівняно з даними за аналогічний період 2021 року:

на 27,5 % зменшилася 18104 295 повідомлень	кількість звернень до Національної поліції України з приводу домашнього насильства
на 43% зменшилася та становила 14 446	кількість винесених термінових заборонних приписів
на 36% зменшилася та становила 48 000	кількість самостійно виявлених випадків домашнього насильства поліцейськими

Рис.1.1. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року)». Статистика: Аналітичний центр ЮрФем.

Правозахисники пов'язують цю зміну з еміграцією українських жінок за кордон: деякі скористались можливістю втекти від кривдинка. Дуже важливо, що в Кримінальний кодекс внесена можливість карати злочинця під час воєнного стану більш суворо: «Вчинення будь-якого порушення з використання умов воєнного стану виступає обтяжуючою обставиною і, відповідно, дає суду право призначити суворіше покарання. Тобто вид і розмір призначеного покарання буде наближеним до максимальної межі, передбаченої санкцією відповідної статті Кримінального Кодексу України» [49]. Разом з тим в рамках дослідження Аналітичним центром ЮрФем «Домашнє насильство в умовах війни: I півріччя 2022 року» не виявлено жодного судового рішення, де б суди враховували вчинення домашнього насильства з використанням умов воєнного стану як обтяжуючу обставину.

До передбачених законодавством спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї: офіційне попередження; взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку; захисний припис; стягнення коштів на утримання постраждалих насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для людей, які постраждали від насильства в сім'ї. Ці заходи спрямовані на забезпечення безпеки та захисту постраждалих від насильства в сім'ї, а також на

створення ефективної системи відповідальності для тих, хто вчиняє насильство. Вони покликані покращити якість життя осіб, які стали постраждалими сімейного насильства, і впливати на зміну негативної динаміки в сімейних відносинах [62].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству дає можливість виділити такі основні напрями державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству»:

По-перше, державні закони і постанови, які регулюють, запобігають та чинять протидію домашньому насильству. Ця робота спрямована на забезпечення загального підходу до подолання насильства в сім'ї, надання допомоги постраждалим особам, а також утвердження здорових міжособистісних стосунків.

По-друге, основні напрямками реалізації державної політики:

- створення умов для запобігання насильства в сім'ї;
- ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії відповідних органів;
- забезпечення підтримки та захисту постраждалої відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- розслідування різних аспектів домашнього насильства, притягнення кривдників до відповідальності, передбаченої законом, та зміна поведінки кривдників [12].

«Насильство в сім'ї порушує багато прав тих, кого захищають як міжнародні, так і національні нормативно-правові акти. Для попередження та профілактики насилля над жінками важливу роль відіграють неурядові організації, саме вони виступають ініціаторами розробки та реалізації програм, спрямованих на зменшення відсотку домашнього насильства. Органи влади повинні заохочувати на усіх рівнях співпрацю із громадськими організаціями, які борються із насиллям над жінками, та встановити активне співробітництво з ними, включаючи надання матеріально-технічної та фінансової підтримки. Необхідно сприяти розвитку системи консультативних центрів, груп самопідтримки, служби юридичної

допомоги, розширенню мережі кризових центрів та притулків для потерпілих від насильства в сім'ї, створенню системи центрів допомоги для координації дій щодо збору інформації та надання послуг потерпілим» [76, с. 138].

Одна з провідних неурядових організацій України у сфері захисту прав жінок та дітей – громадська організація «Ла Страда-Україна». Діяльність організації направлена на забезпечення гендерної рівності, миробудування, запобігання гендерно зумовленому насильству, зокрема, домашньому насильству, протидії торгівлі людьми та забезпечення прав дітей, сприяючи впровадженню стандартів прав людини в усіх сферах життя суспільства та держави. Юристка цієї громадської організації Дарія Пильо, вважає, що «система запобігання насильству у сім'ї потребує удосконалення з точки зору навчання фахівців, розширення системи притулків, куди можуть звернутися постраждалі від домашнього насильства та інформування населення про можливий шлях звернення у випадку вчинення домашнього насильства» [8].

Іншою важливою ланкою є інформаційна кампанія «Розірви коло» – частина масштабної програми UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення із протидії та запобігання домашнього та/і гендерно зумовленого насильства в Україні. Кампанія реалізується за підтримки уряду Великої Британії. Проект спрямований на посилення спроможності та ролі міст у розбудові стійких механізмів захисту та надання допомоги постраждалим від домашнього насильства. Проект передбачає розвиток мережі якісних спеціалізованих послуг; покращення координації та міжвідомчої взаємодії на муніципальному рівні, а також залучення мешканців міст до запобігання і виявлення випадків домашнього насильства у громадах [27].

Не останню роль у державній політиці запобігання та протидії насильству відіграє національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. За номером «15-47» можна отримати інформаційні, психологічні та юридичні консультації, а також повідомити про акт насильства [74].

Вагомим кроком у системі протидії насильству стала поява у серпні 2022 р. в Україні мобільного застосунок для жінок, що страждають від домашнього насильства «WhiteRibbonUA». Його розробили непомітним для кривдника: тривожна кнопка, яку у момент небезпеки можна швидко натиснути і викликати поліцію, виглядає як нейтральна іконка на екрані смартфона [49]. Ініціаторами створення суспільно-необхідного ресурсу стали українське представництво Міжнародного громадського руху проти насильства «Біла стрічка/White ribbon» у партнерстві з фондом Тетяни Рамус та за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні, а також за підтримки Олени Зеленської.

Рис.1.2. Графічне зображення мобільного додатку «WhiteRibbonUA» на платформі PlayMarket.

Державна політика не лише спрямована на захист постраждалих, але й на визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства.

В ході дослідження нами було проведено соціальне опитування на тему «Домашнє насильство» серед учнів 10 класу Снятинського ліцею імені Михайла Бажанського (Додаток А.). Згідно з опитувань можна зробити такі висновки, що з 20-ти (100 %) респондентів 11 осіб (55%) – знайомі з темою насильства, 1 особа (5%) – не знайомі з темою насильства та 8 осіб (40%) – частково знайомі з цією темою.

Розподіл відповідей респондентів щодо форм насильства, які їм відомі, виглядає так: психологічне насильство – 11 осіб (55%), фізичне насильство – 14 осіб (70%),

економічне – 2 особи (10%), сексуальне – 9 осіб (45%). Отже, найменше відомо респондентам про економічне насильство, що відповідає загальнодержавній тенденції в Україні навіть серед дорослого населення.

Серед опитаних дітей виявили випадки, які свідчать про насильницькі дії в школі щодо опитаних, а саме – 2 особи (10%) про що було повідомлено класного керівника та соціального педагога, які успішно знайшли причину булінгу серед школярів. Важливим фактором стало те, що тільки 1 особа (5%) – застосовувала насильницькі дії стосовно інших учнів, 2 особи (10%) – інколи застосовують, 17 осіб (85%) – ніколи на проводили насильницькі дії. Відзначимо, що 1 особа серед респондентів часто була постраждалою насильства чи агресії, 5 осіб (25%) – рідко і 14 осіб (70%) – ніколи. Однак загалом статистика серед опитаних щодо насильницьких дій у школі свідчить, що 90% уникли цієї загрози. Такі розмиті результати свідчать, що не всі учні чітко усвідомлюють ознаки та прояви насильства.

Насильство у повсякденному житті проявляється різноманітними шляхами, а кривдником постраждалого можуть бути як родичі, так і сторонні люди. Серед респондентів на питання про прояви насильства від осіб що їх оточують, відповіді розділилися таким чином: 1 особа (5%) – результат насильства батьків та рідних, 4 особи (20%) – серед старших учнів і однокласників.

Відповіді на питання «Чи стикався(лася) ти з випадками насильства у твоїй сім'ї?» демонструють, що з усіх опитуваних стикалися з насильством в сім'ї тільки 3 респонденти – (15%). Як відомо домашнє насильство, тісно взаємопов'язане із внутрішнім мікрокліматом у родині, а сварки між батьками, можуть передувати початку кризових моментів у сім'ї. Статистика серед респондентів вказує на те, що конфлікти бувають часто у (25%) родин, (45%) – рідко вступають у сварки, а ніколи – лише (30%).

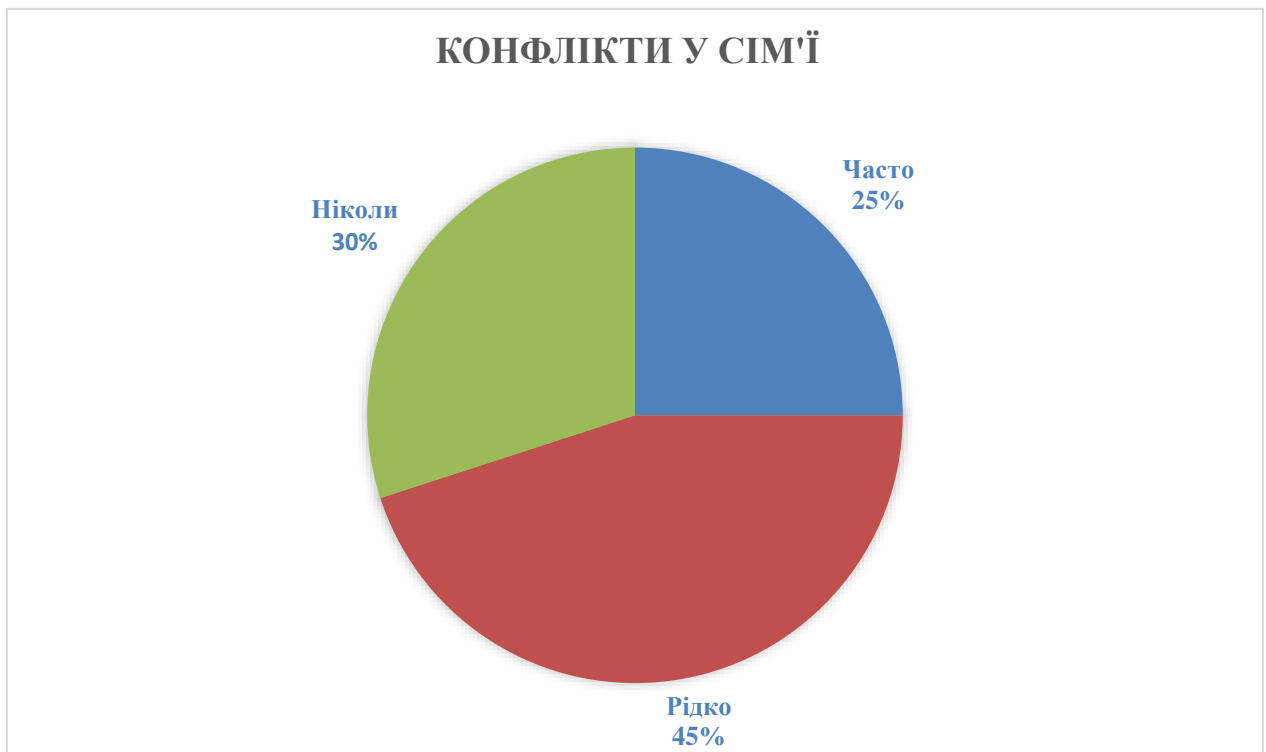

Рис. 1.3. Розподіл відповідей учнів на запитання «Чи траплялось тобі спостерігати сварки між батьками?»

Відзначимо, що після факту вчинення насильства 5 осіб (25%) опитаних, зверталися по допомогу до батьків або опікунів; шукали допомоги через Інтернет та у соціальних мережах 2 особи (10%), до вчителів звернулася 1 особа (5%), до шкільного психолога – 1 особа (5%), до поліції – 1 особа (5%).

На жаль, у ході дослідження ми виявили, що лише (45%) 9 респондентів були учасниками профілактичних заходів щодо насильства. Отримані результати свідчать про нагальну потребу в проведенні роз'яснювальної роботи щодо поведінки під час здійснення насильства в сім'ї.

Таким чином, державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству концентрує свою увагу не лише на утвердженні законодавчих актів, але й на процесах реалізації ефективного регулювання та надання допомоги постраждалим.

Висновки до розділу 1

Отже, ефективна боротьба з домашнім насильством в Україні потребує комплексного підходу та співпраці різних суб'єктів, відповідальних за профілактику та боротьбу з цим явищем. Наша держава має розробити та ввести в дію суворе законодавство, що встановлює права та обов'язки всіх сторін у випадках домашнього насильства.

До суб'єктів, які беруть участь у профілактиці та боротьбі з домашнім насильством, належать Міністерство соціальної політики України, підрозділи Національної поліції України, служби у справах дітей, медичні заклади, навчальні заклади та громадські організації, до обов'язків яких належить надання психологічної, медичної та юридичної допомоги постраждалим домашнього насильства.

Наступним важливим напрямом національної політики в цій царині є моніторинг і дослідження, спрямовані на визначення масштабів, причин і наслідків насильства в сім'ї. Профілактика та боротьба з домашнім насильством – складна та багатогранна проблема, для успішного розв'язання якої необхідне поєднання різних стратегій і ресурсів. Успіх буде досягнуто спільними зусиллями держави, громадських організацій, уповноважених підрозділів Національної поліції України, закладів освіти та інших зацікавлених сторін українського суспільства.

Наслідки такого явища, як насильство в сім'ї, мають здатність охоплювати декілька сфер за раз: фізичну, економічну, емоційну та сексуальну. Окрім того, таке явище є досить складним через відсутність чіткої різниці між його видами. Разом з тим, будь-який з видів такого насильства у домінуючій чисельності випадків призводить до руйнування особистості особи, яка виявилась постраждалою від нього. Відсутність традиції оприлюднення фактів домашнього насильства поза сім'єю робить проблему непомітною. Однак, щорічне збільшення фіксації випадків насильства у сім'ї свідчить, що саме цей вид найпоширеніший.

Боротьба з домашнім насильством є важливим засобом побудови безпечного та демократичного суспільства. Українське законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству все ще залишається в процесі трансформації, а напрямки реалізації видозмінюються відповідно до умов, у яких перебуває українське суспільство.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства у сім'ї: міжнародний досвід та Україна.

Визнання суспільної небезпеки домашнього насильства: одна із засад у сфері запобігання та протидії його проявів відкрила шлях для побудови стандартів надання послуг постраждалим від насильства у сім'ї. Запровадження стандартів соціальних послуг дійсно спрямоване на формування загальної культури якості у сфері надання соціальних послуг та поліпшення якості життя людей, які не можуть самостійно подолати складні життєві обставини і потребують сторонньої допомоги.

«Світовою спільнотою вироблено широкий спектр інститутів, які сприяють розв'язанню проблеми подолання (зменшення) насильства в сім'ї, і способи та форми їх становлення та існування варіюють від країни до країни» [85]. Три базові принципи, які залишаються незмінними у програмах для постраждалих від насильства в сім'ї, відображають ключові аспекти ефективної боротьби з домашнім насильством та надання підтримки постраждалим: безпека постраждалим; невідворотність відповідальності; реабілітація постраждалих з корекцією поведінки винних осіб. Ці принципи можуть бути основою для розробки та оцінки програм та стратегій у боротьбі з домашнім насильством, сприяючи створенню комплексного та ефективного підходу до цієї проблеми. Поряд з цим існує низка базових принципів надання послуг постраждалим насильства. «Вони мало відрізняються в різних країнах і можуть вважатися базовими:

- індивідуальний підхід та оцінка потреб;

- розширення можливостей та підтримка автономії;
- мультидисциплінарна команда;
- відсутність дискримінації та упереджень;
- спеціальна підготовка персоналу;
- забезпечення найкращих інтересів дитини» [81, с.39].

За словами О. Кочемировської, Г. Христової «в Україні стандарти якості соціальних послуг постраждалим від насильства в сім'ї мають враховувати такі базові принципи, як: повага до людей та їх індивідуальних потреб і потенціалу; право вибору; право клієнтів на обслуговування відповідно навченим та кваліфікованим персоналом і/ або волонтерами; право клієнтів на залучення в плануванні їх підтримки; право на скаргу; право на доступ до інформації про спектр доступних послуг; право на конфіденційність; право на отримання послуг у громаді, якомога ближче до місця проживання» [51].

Ці стандарти гарантують безпеку та дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина. Також надають постраждалій особі право на:

1. Надавання ефективного, дієвого та швидкого захисту всіх випадках домашнього насильства;
2. Звернення безпосередньо або через представника до організацій, які займаються питаннями запобігання та протидії домашньому насильству;
3. Отримувати повну та вичерпну інформацію про свої права та доступні їй соціальні послуги, медичну, соціальну та психологічну підтримку;
4. Повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення;
5. Конфіденційність інформації особистого характеру постраждалої особи та її захист персональних даних;
6. Отримання безоплатні соціальні послуги, медичну, соціальну та психологічну допомогу відповідно до закону та згідно з його/її потребами;
7. Безкоштовну правову допомогу відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [11];

8. За можливості вибір спеціаліста за статтю;
9. Відшкодування матеріальної шкоди та шкоди фізичному і психічному здоров'ю, завданої злочинцем;
10. Застосовування спеціальних заходів з протидії домашньому насильству та звертатися до правоохоронних органів і судів для притягнення винних осіб до відповідальності;
11. Своєчасно отримувати інформацію про остаточні судові рішення та процесуальні рішення правоохоронних органів щодо розгляду фактів домашнього насильства стосовно неї, у тому числі щодо ізоляції або звільнення особи, яка вчинила домашнє насильство [9].

У час повномаштабної війни в Україні постраждали від домашнього насильства мають право на отримання такої ж допомоги, як і в мирний час. З іншого боку, українське суспільство зіткнулося з проблемою – нівелювання домашнього насильства постраждалими від нього. Прояви пасивності у захисті своїх прав, пов'язані з думками про не нагальність отримання допомоги в умовах воєнного стану. Дискримінація за будь-якою ознакою не допустима у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. А релігійні переконання, звичаї, традиції не можуть бути виправданням будь-яких форм домашнього насильства, і ні в якому разі не звільняють кривдника від відповідальності. Тому належна увага до кожного факту домашнього насильства, постає невід'ємною частиною роботи різних органів, що надають соціальні послуги для запобігання та протидії домашньому насильству.

До суб'єктів є: національна поліція, органи управління освітою, навчальні заклади та установи системи освіти, органи, установи та заклади охорони здоров'я, а також загальні та спеціалізовані служби підтримки потерпілих.

Кожен з цих органів має свої повноваженнями для захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства, згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

До спеціальних повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України:

- виявлення домашнього насильства та своєчасне реагування;
- прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство;
- результати оцінки ризику, вжити заходів для його припинення та надати допомогу постраждалим;
- інформування потерпілих про права, заходи та соціальні послуги, які їм доступні;
- винесення термінового заборонного припису щодо кривдника;
- взяти на облік кривдників і проводити з ними профілактичні заходи;
- моніторинг виконання кривдниками спеціальних заходів з протидії домашньому насильству;
- У випадках домашнього насильства - анулювання дозволів на придбання, зберігання та володіння зброєю і боєприпасами та вилучення зброї боєприпасів у їхніх власників.;
- звітування центральному органу виконавчої влади;
- проникнення до житла особи без вмотивованого рішення суду у випадках безпосередньої загрози життю чи здоров'ю потерпілого або у невідкладних випадках з метою припинення вчинення домашнього насильства. [66].

Органи управління освітою можуть відігравати важливу роль у запобіганні та протидії домашньому насильству, особливо в контексті освітніх закладів і серед навчального персоналу:

- забезпечення підготовки фахівців відповідної кваліфікації та галузі знань;
- забезпечення інтеграцію освітніх процесів на всіх рівнях освіти, включаючи питань запобігання та протидії домашньому насильству в освітні та навчальні програми;

- включення питань профілактики та попередження насильства в освітні та професійні програми;
- методичне забезпечення навчальних закладів;
- звітування центральному органу виконавчої влади.

Установи та освітні системи, які впроваджують заходи із запобігання та протидії домашньому насильству:

- проведення виховної роботи з учасниками навчально-виховного процесу з метою запобігання та протидії домашньому насильству;
- повідомлення служб у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції України про факти домашнього насильства стосовно дітей
- проведення інформаційно-просвітницьких заходів з учасниками навчально-виховного процесу;
- організація роботи практичного психолога або соціального педагога з постраждалими дітьми;
- звітують центральному органу виконавчої влади [72].

За словами Ю. Онишка: «установи і заклади охорони здоров'я під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- повідомляють уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про виявлення ушкоджень, що могли виникнути внаслідок вчинення домашнього насильства, а в разі виявлення ушкоджень у дитини - також службу у справах дітей;
- у разі виявлення тілесних ушкоджень забезпечують в установленому порядку проведення медичного обстеження постраждалих осіб;
- у разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляють постраждалих осіб на тестування на ВІЛ-інфекцію;
- надають медичну допомогу постраждалим особам з урахуванням індивідуальних потреб;

- інформують постраждалих осіб про заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- звітують центральному органу виконавчої влади» [69].

Дослідник Т.Шугай сказав, що «загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб у межах своїх повноважень здійснюють:

- прийом і розгляд заяв від постраждалих осіб або їхніх представників про отримання допомоги, зокрема соціальних послуг для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- інформування місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України про виявлення фактів домашнього насильства за наявності добровільної поінформованої згоди постраждалих осіб, крім випадків вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб або виявлення актів насильства кримінального характеру, коли така згода не вимагається; у разі виявлення факту домашнього насильства стосовно дитини - інформування не пізніше однієї доби служби у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції України;
- оцінку потреб постраждалих осіб;
- надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права і можливості отримання ними дієвої допомоги;
- надання відповідно до компетенції постраждалим особам соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги на безоплатній основі, сприяння наданню правової допомоги, а також забезпечення тимчасового притулку для таких осіб та їхніх дітей;
- інформування в установленому законодавством порядку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про осіб, яким надавалася допомога, та про результати її надання» [92].

Ефективна взаємодія між собою цих органів та їх взаємозв'язки з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, медіа та іншими зацікавленими особами забезпечують вагомий внесок у подолання проблеми домашнього насильства [56].

«За майже п'ять десятиліть, протягом яких у країнах світу існують та розвиваються послуги для постраждалих від насильства в сім'ї, сформувалися головні напрямки та підходи до запровадження таких програм. Всі вони мають свої переваги та обмеження; частина може бути застосована лише у ситуаціях низького ризику, частина вимагає спеціальних будівель та приміщень, тощо» [37, с. 100].

Основними методами допомоги постраждалим у світі вважаються: шелтери (притулки для постраждалих); гарячі лінії; консультації для постраждалих; родинна конференція; групи взаємної підтримки; подружня психотерапія та консультування; корекційні програми для кривдників. Всі вони мають різну ступінь ефективності та використовуються на різних етапах виявлення проблеми насильства у сім'ї [81, с.123].

В Україні діє мережа служб підтримки постраждалим від домашнього насильств, яка включає мобільні бригади соціально-психологічної допомоги; притулки, що забезпечують цілодобове перебування (до 90 днів); денні центри соціально-психологічної допомоги (з кризовими кімнатами, що забезпечують цілодобове перебування (до 10 днів); спеціалізовані служби первинного соціально-психологічного консультування; регіональні та місцеві «гарячі лінії»; заклади та установи, призначені для надання допомоги постраждалим особам.

Жінки та діти, які зазнали насильства в сім'ї потребують транзитного житла: умов захищеного проживання, шелтерів чи притулку. У цьому випадку роль виконавців соціальної послуги покладається на фахівці із соціальної роботи, психологів, волонтерів, а також за потреби медиків. Послуга надання притулку, керується наказом Міністерства соціальної політики від 13 серпня 2013 року №

495 «Про затвердження Державного стандарту надання притулку бездомним особам» [13] та Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі». Відповідно до цього стандарту перебування постраждалої особи у притулку не може перевищувати 3 місяців. Однак, у разі потреби строк перебування у притулку може бути продовжено до шести місяців або ж в умовах воєнного стану до його скасування в Україні [21].

Важливою послугою для постраждалих від насильства та для осіб, щодо яких існує реальна загроза вчинення насильства є кризове консультування, яке здійснює психолог чи психотерапевт або ж фахівець із соціальної роботи. Їх діяльність спрямована на термінову допомогу, яка підтримує емоційну стійкість постраждалого. Консультування змінює ставлення до проблеми від «глухого кута» до «вибору рішення», а головне сприяє засвоєнню нових моделей поведінки. Варто відзначити, що консультування може стосуватися і кривдника, а також всієї сім'ї – сімейне консультування. Щодо тривалості, то воно може бути як разовим, так і довготривалим [14]. За потребою постраждалих проводиться мінімум - до 10 сеансів не рідше, ніж раз на тиждень.

До осіб, які здійснюють насильство в сім'ї психологами та соціальними працівниками, які пройшли спеціальну підготовку застосовуються корекційні програми консультацій. Їх тривалість передбачає до 52 тижнів роботи, де зустрічі відбуваються раз на тиждень (мінімально – 16 тижнів). Однак, важливим є добровільність та бажання особи, що вчинила насильство прийняти зміни та почати корекційну роботу.

На сьогодні реальне запровадження повноцінних та ефективних корекційних програм можливе за умови індивідуального консультування кривдників вже на першому етапі, коли насильство було виявлене у родині. Приступаючи до консультування, треба знати, що кривдники використовують здебільшого одну й

ту ж смисловою схемою, намагаючись виправдати свою поведінку й відвести провину від себе, гаслами нахшталт «Я нічого такого їй не зробив». Кривдники намагаються мінімізувати факт або ефект домашнього насильства. Звичною тактикою є звинувачення потерпілої сторони або обставин що склалися, тут часто можна спостерігати фрази «Вона сама почала конфлікт», «Я просто випив багато». Найважливіша умова роботи з винуватцями домашнього насильства – розпізнати тактику ухиляння від відповідальності. Необхідно дотримуватися такої тактики розмови, при якій у центрі бесіди – лише поведінка чоловіка і її наслідки, а не поведінка постраждалих [78, с. 52].

Тому, надання послуг соціально-психологічної реабілітації [19] набуває своєї актуальності для сімей у скрутних життєвих обставинах.

Серед соціальних послуг відзначимо послугу кризового та екстреного втручання – термінова послуга, що передбачає негайне усунення або мінімізацію наслідків кризової ситуації. Надання допомоги та підтримки здійснюється у більшості випадків психологічними методами. Залежно від особливостей кризової ситуації виділяють такі види кризового та екстреного втручання: телефонне консультування; екстрена допомога; короткочасна кризова допомога; кризове консультування [16].

Цільовою групою послуги цілодобового телефону довіри є постраждалі, тому консультант, соціальний працівник, психолог, волонтери працюють 24 години на добу. «Гарячі лінії», найчастіше є структурним підрозділом котрогось з відомств, що здійснює заходи щодо протидії та запобігання домашньому насильству, то їх діяльність підпорядковується установчим документам цих установ.

Завдання екстреної допомоги – усунути загрозу, небезпеку для здоров'я та життя отримувача соціальної послуги, надати безпечне місце, забезпечити базові потреби отримувача соціальної послуги.

У кризовій ситуації важливу роль у врегулюванні конфлікту відіграє послуга медіації. Подібне посередництво, корисне у питаннях врегулювання стосунків між

чоловіком та жінкою, що стали заручниками «кола насильства». Воно дозволяє врегулювати конфлікт за посередництва третьої особи, а головне забезпечити безпеку постраждалого – відокремити його від кривдника. Процес соціальної послуги включає два етапи: I етап – здійснення посередництва та II етап – здійснення медіації [17].

На цьому етапі варто відзначити і послугу «представництво інтересів». Для осіб, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, осіб з дітьми та осіб, які постраждали від насильства у сім'ї вона включає:

- ведення переговорів від імені отримувача соціальних послуг;
- допомога в оформленні або відновленні документів;
- допомога у розшуку рідних та близьких, відновленні родинних та соціальних зв'язків;
- сприяння у забезпеченні доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання/перебування, встановленні зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами тощо [18].

Соціальний супровід не від'ємна частин послуг, що надаються постраждалим від домашнього насильства. Цей комплекс заходів, передбачає оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувачів послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань. Відзначимо, що строк здійснення оцінки потреб не повинен перевищувати 7 робочих днів, від моменту виявлення постраждалих від сімейного насильства. Основою для надання послуги, що опинилася у складній життєвій ситуації індивідуальний план, що базується на результатах оцінки потреб [15].

Окреме місце у процесі соціального супроводу сім'ї, є робота з постраждалими дітьми, які були свідками чи зазнавали насильства в сім'ї. Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" визначає різні типи закладів, які надають допомогу постраждалим особам, зокрема дітям. До загальних служб

входять різноманітні центри та установи, спрямовані на соціальний захист та реабілітацію: центри соціально-психологічної реабілітації дітей; центри соціальних служб; притулки для дітей; центри соціально-психологічної допомоги; соціально-реабілітаційні центри. Ці заклади допомагають забезпечити дітям необхідну підтримку, захист та можливість відновлення в нормальному житті після складних ситуацій, зокрема після домашнього насильства. [84].

Профілактичні тренінгові програми для громади, навчальні програми для фахівців – соціальна профілактика насильства здійснюється соціальними працівниками, волонтерами, психологами, дільничними інспекторами поліції, фахівцями спеціально уповноваженого підрозділу МВС щодо здійснення профілактики правопорушень серед дітей, викладачами ВНЗ відповідних спеціальностей, медичними працівниками, вчителями тощо. Запит на таку діяльність є завжди, адже проблема домашнього насильства стегматизована та потребує широкого висвітлення [20].

«Стандарти якості соціальних послуг постраждалим від насильства в сім'ї мають бути зосереджені на досяжних результатах, тобто на тому, що ж власне отримає клієнт під час обслуговування, і яким чином воно буде організоване. Стандарти якості соціальних послуг постраждалим гарантують надання однаково якісних послуг незалежно від форми власності постачальника послуг та способу їх надання» [51, с. 167].

Принципи соціального обслуговування постраждалих від домашнього насильства, визначені в Україні, включають загальні принципи надання соціальних послуг, а також специфічні принципи, спрямовані на врахування особливостей ситуацій домашнього насильства. До загальних принципів соціального обслуговування в Україні належать: адресність та індивідуальний підхід; доступність та відкритість; законність використання коштів. Спеціальні принципи соціального обслуговування для постраждалих від домашнього насильства:

- гарантування постраждалим особам безпеки;
- гарантування прав і свобод;
- врахування впливу домашнього насильства [23].

«На обласному та районному рівнях вже певною мірою функціонують створені схеми допомоги постраждалим, але їх впровадження в об'єднаних громадах є винятком, ніж поширеною практикою. В умовах децентралізації, яка зараз активно впроваджується в Україні, держава делегує надання соціальних послуг вразливим групам населення місцевим громадам; більшість керівників ОТГ не мають досвіду в цій сфері, дуже мало громад мають відділ у складі виконавчого органу ОТГ, відповідальний за планування та надання соціальних послуг а також відсутність надавачів соціальних послуг, а якщо такі є, то вони не мають досвіду надання послуг конкретним вразливим групам населення. Іншим бар'єром є недостатня фінансова спроможність громад залучати кошти, необхідні для надання соціальних послуг. Однією з таких перешкод є дорослі та діти, які зазнали домашнього насильства. У великих містах, де є громадські організації, які працюють в інтересах постраждалих кривдників насильства, притулки для постраждалих і відповідні фахівці, постраждалі мають можливість отримати допомогу і підтримку. У сільській місцевості ситуація зовсім інша, там немає організацій та спеціалістів, які могли б працювати з цією вразливою групою. Крім того, ситуація ускладнюється тим, що постраждалі, як правило, приховують випадки насильства, побоюючись, що про їхнє сімейне життя дізнаються сусіди та інші місцеві жителі. Родичі осіб, які вчинили насильство, часто підтримують кривдників і звинувачують постраждалу в розголошенні такої інформації або навіть накладають на неї різноманітні санкції. Як наслідок, навіть якщо в селі є соціальний працівник чи психолог, зберегти конфіденційність та анонімність у невеликій громаді в край складно. Можливості надання допомоги постраждалим також ускладнюються сільським способом життя. Жінки не можуть залишити своє

господарство, щоб пройти реабілітацію в притулках або «відповідних центрах» [46, с. 28].

В Україні від домашнього насильства, як постраждала особа, має право на невідкладний захист від суб'єктів, що здійснюють заходи протидії цьому насильству, на безоплатне отримання соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги відповідно до її потреб. Тому «створення та розбудова належної інфраструктури на місцевому рівні є одним з важливих аспектів протидії домашньому насильству в цілому». Заступниця міністра внутрішніх справ К. Павліченко, підкреслювала, що держава все зробить для того, «щоб саме словосполучення домашнє насильство залишилося в минулому, як будь-які його прояви в суспільстві вважалися не лише не припустимими, але й ганебними» [28].

Таким чином, державні стандарти надання послуг в Україні базуються на загальносвітових принципах надання послуг. Однак, українське законодавство у питаннях «домашнього насильства» все ще перебуває у процесі становлення, а воєнний стан у країні створює нові виклики у сфері надання соціальних послуг.

2.2. Соціальна підтримка постраждалих від домашнього насильства

Насильство – одна з найпоширеніших форм порушення прав людини. Жінки, діти та люди похилого віку, як правило, зазнають найбільшого насильства. Незважаючи на діюче законодавство, політичні та практичні досягнення, домашнє насильство все ще поширене у багатьох країнах [42, с.38].

Соціальні працівники проводять дослідження сім'ї для, визначення причин у реальних ситуаціях насильства. Вони можуть включати алкоголізм, зловживання наркотиками, домашнє насильство чи психічні захворювання, тому можуть знадобитися екстрені заходи для забезпечення безпечного середовища сім'ї.

Комплексна оцінка причин насильства над постраждалими повинна включати:

- визначення характеру порушення, яке зазнала постраждала;
- визначення факторів ризику домашнього насильства;
- визначення характеру необхідних змін у сім'ї;
- втручання органу опіки та піклування, щоб вивести потерпілого із стану, що становить загрозу для його здоров'я, або змінити його стан [90, с. 300].

«Питання домашнього насильства вважається однією з найгостріших проблем нашого часу, яке має глибокі коріння, прихований характер та інкубаційний час, не має вікових, соціальних та суспільних меж. У тих країнах, де проводиться постійний статистичний облік, чисельність постраждалих від домашнього насильства сягає від 40% до 80%» [87, с. 7].

Подолання проблеми насильства в сім'ї не можливе без соціальної роботи. Загальносоціальні заходи щодо попередження насильства в сім'ї охоплюють широкий спектр ініціатив та програм, які спрямовані на різні напрями. Спеціальні заходи передбачають втручання та підтримку вже в ситуаціях, коли насильство в сім'ї вже виявлено, і включають правові заходи, тимчасові заходи безпеки, терапевтичну допомогу та інше. Загальносоціальні та спеціальні заходи спільно

сприяють подоланню проблеми насильства в сім'ї, забезпечуючи комплексний підхід до її розв'язання. [41, с. 71].

На думку сучасних вчених зміст професійної діяльності соціальної роботи має напрями на місцевому та загальнодержавному рівнях: «1) надання допомоги окремій людині чи групі осіб, які опинилися в скрутній життєвій ситуації, шляхом підтримки, консультивання, реабілітації, патронажу та використання інших видів послуг; 2) актуалізація допомоги потенціалу самопомоги осіб, котрі опинилися в складній життєвій ситуації; 3) цілеспрямований вплив на формування і реалізацію соціально-економічної політики з метою забезпечення соціально-оздоровчого середовища, створення системи підтримки людей, які опинилися в складній життєвій ситуації» [61, с.15-16].

Методи надання соціальної допомоги постраждалим від насильства:

- соціальна, психологічна, юридична та інша допомога;
- соціальна реабілітація членів сім'ї;
- допомога у вирішенні конфліктних ситуацій у сім'ї та соціальний контроль над поведінкою членів сім'ї, які вчинили домашнє насильство;
- притулок для постраждалих від домашнього насильства [57].

Центр екстреної психологічної допомоги має на меті полегшити психологічний дискомфорт постраждалих, ступінь агресії, включаючи самоагресію та спроби самогубства, формування психологічної культури, зміцнення психічного здоров'я та атмосфери психологічного захисту населення, включаючи дітей та підлітків. Місія центру – забезпечити, щоб особи, незалежно від їх соціального статусу та місця проживання, могли отримувати своєчасну психологічну допомогу. Зміст діяльності центру полягає у забезпеченні за допомогою телефону психологічних та соціальних комунікацій для всіх громадян [83].

Соціальні притулки для жінок та дітей надають психологічну та інші форми допомоги для подолання наслідків домашнього насильства. Окрім цього, можуть

функціонувати установи соціальної допомоги із гарячими лініями, такі як кризові центри для жінок. Не виключається і допомога закордонних, приватних та державних організацій у питаннях роботи із постраждалими від домашнього насильства. .

Діяльність цих організацій не повинна порушувати права жінок, які просять про допомогу, і вони повинні мати прозорий контроль з точки зору змісту та методів роботи. Слід зазначити, що діяльність соціальних організацій та кризових центрів повинна бути спрямована на вирішення проблем жінок та дітей-постраждалих насильства. Створення та діяльність цих організацій є необхідною умовою виживання будь-якого цивілізованого суспільства. Створення нових центрів допоможе забезпечити інформацію громадськості та дозволить постраждалим насильства ефективніше адаптуватися та реінтегруватися в суспільство у звичайному житті [63].

Важливим етапом у становленні соціальної роботи із постраждалими від домашнього насильства став початок роботи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. У 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив розподіл субвенції в розмірі 274,2 млн. гривень з державного бюджету. Кошти спрямовали на створення мережі спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства. За рахунок субвенції планували утворити 28 притулків, 39 денних центрів, 58 консультативних служб та 40 мобільних бригад для підтримки постраждалих осіб [28].

У квітні 2022 року в Чернівецькій області розпочали роботу дві мобільні бригади, які надають соціально-психологічну допомогу постраждалим від домашнього насильства. До складу бригад входять фахівці із соціальної роботи, психологи та водії.

Основними напрямки роботи мобільної бригади передбачено:

- телефонне консультування;

- інформування сім'ї, які потерпають від домашнього насильства, про різні послуги, які пропонує громада;
- психологічна підтримка;
- кризове втручання;
- план безпеки;
- ознайомлення з різними соціальними інституціями та експертами;
- стаціонарне консультування;
- профілактична робота [64, с.70].

Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, через початок повномасштабної війни, на території Чернівецького району зумовило функціонування мобільних бригад. Складна ситуація в країні, гуманітарні та військові проблеми збільшують обсяг роботи фахівців центрів соціальних служб. Загальною метою таких мобільних бригад є забезпечення безпеки та підтримки тим, хто опинився в ситуації домашнього насильства, і сприяння їхньому відновленню та безпеці.

Участь фахівців мобільної бригади в мультидисциплінарній команді є важливою для надання комплексної та збалансованої допомоги постраждалим від домашнього насильства. Різні види фахівців принесуть у команду різнобічний досвід та компетенції, що можуть включати: працівники ювенальної превенції; фахівці центру соціальних служб; працівники служби у справах дітей; психологи.

У більшості випадків з постраждалими працюють фахівці з соціальної роботи, а з кривдниками-співробітниками поліції. Вони інформують про відповідальність за протиправні дії, здійснюють оцінку ризиків повторного вчинення насильства, проводять вторинну профілактику, створюють направлення на програми корекції поведінки кривдників [38, с.128].

Здебільшого фахівці соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства, здійснюють соціальну роботу, що передбачає вивчення

ситуації, надання соціальних послуг, надання інформації та мотивування клієнтки до отримання подальшої допомоги, ведення випадку, консультування клієнтки, влаштування до соціальної квартири, якщо ситуація потребує того, перенаправлення [35, с. 290].

Більшість фахівців використовують у роботі тільки одну програму. Тому важливим рушієм забезпечення постраждалих допомогою є розширення технологій соціальної роботи, створення інновацій, які зможуть запобігти повторним випадкам домашнього насильства стосовно жінок. Близько 80% фахівців соціальної роботи вдаються до екстреного (кризового) втручання; консультування (психологічного, юридичного, інформаційного); перенаправлення до спеціалізованих закладів; представництва інтересів (сприяння в оформленні документів, працевлаштування тощо); соціального супроводу; профілактичних робіт; індивідуальних і групових робіт; надання інформації та мотивування. Також важливими складниками роботи з постраждалими жінками є соціальна корекція; соціальна терапія; арт-терапія; соціально-психологічна адаптація. Ці технології найбільший вплив мають на жінок, які страждали від психологічного та фізичного домашнього насильства [35, с. 270].

«Насильство відносно шлюбного партнера – це фізичне, психологічне, економічне і сексуальне насильство. Насильство в шлюбних стосунках може здійснюватися відносно людини будь-якої статі, але практика показує, що в 95% постраждалими сімейного насильства стають жінки» [13]. У подружніх відносинах на думку соціальних працівників варто враховувати цикл здійснення насильства: «подій», «визнання провини», «надмірної сентиментальності», «старої історії» [41, с. 245], – адже визначивши на якому етапі наразі перебувають партнери можна обрати найбільш підходящі форми надання соціальних послуг.

Для вирішення цієї проблеми, держава повинна звертати увагу на розвиток та ефективну роботу соціально-психологічних служб, а також готувати психологів, які мають певну кваліфікацію та соціальних працівників, оскільки завдяки їх

діяльності можна отримати найефективніші результати у вирішенні проблем домашнього насильства в українських сім'ях.

Новим викликом для соціальних працівників стала робота з сім'ями, що мають у своєму складі військовослужбовців. Воїни – чоловіки та жінки з бойовим досвідом – інстинктивно швидко реагують на будь-яку небезпеку. Через постійну бойову готовність і схильність до небезпеки вони не встигають зрозуміти і переварити все, що відбувається. На війні люди тривалий час перебувають в екстремальних умовах і досягають піку своїх можливостей. Тоді організм реагує трьома реакціями: за вмирає або тікає, захищається або нападає. Коли ветерани повертаються до цивільного життя з цим "багажем", вони стикаються з новими викликами. Вони вчаться жити з цим так, щоб не тільки вони, а й інші відчували себе комфортно і безпечно. Надмірна пильність, неможливість розслабитися і постійний стан мобілізації в цивільному житті вже є тягарем і причиною знервованого стану. З іншого боку солдати у мирному житті стикаються з тим, що суспільство їх стигматизує та не ототожнює зі звичайними людьми. І ця прірва непорозуміння може бути дуже великою. Щоб витримати досвід війни, вони часто шукають розради в алкоголі, або ж не визнають своїх проблем[26]. Подібні дії передують появі кризових ситуацій у сім'ї. Робота соціального працівника передбачає завчасне виявлення сімей, у яких існує загроза насильства, а також за допомогою медотів соціальної профілактики відвернення умов, які сприяють насильству [86, с. 67]. В разі виявлення постраждалих соціальному працівнику випадає не легка ноша спілкування сім'єю, де постраждала найчастіше буде нівелювати вину кривдника, обґрунтовуючи це його складним психологічним становищем, а кривдник залишатися на позиції «зі мною все гаразд».

Для ефективної соціальної роботи існують чотири підходи послідовності роботи з постраждалими:

Перший підхід ставить на меті запобігання насильству. Він включає зобов'язання сприяти змінам у ставленні та поведінці, які виправдовують

насильство щодо жінок; навчання серед працівників, які працюють з постраждалими; заходи щодо виявлення та запобігання насильству.

Другий підхід ставить на меті захист постраждалих від насильства. Це, серед іншого, означає забезпечення того, аби постраждалі знали, де і як можна отримати допомогу, створення спеціалізованих служб підтримки, що надають медичну допомогу, психологічні та правові консультації, надання притулків і наявність цілодобових телефонних ліній довіри.

Третій підхід пов'язаний з притягненням кривдників до відповідальності, забезпеченням правосуддя для постраждалих і припиненням безкарності. Це означає, що держава зобов'язана забезпечувати належне покарання кривдників, не допускати того, аби культура, релігія, традиції чи інші особисті причини використовувалися задля виправдання злочинної поведінки, а також забезпечувати негайне реагування з боку правоохоронних органів на звернення по допомогу, належне врегулювання ними небезпечних ситуацій і швидке розслідування всіх заяв про насильство.

Програма для кривдників полягає у здійсненні ряду заходів, які формулюються на основі оцінки ризику, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдників, формуючи тим самим нову неагресивну психологічну модель поведінки, відповідальне ставлення та наслідки, включаючи виховання дітей та усунення дискримінаційних поглядів на соціальні ролі та обов'язки чоловіків та жінок [10].

Четвертий підхід потребує узгоджених зусиль з боку різних суб'єктів, зокрема поліції, судових органів, соціальних служб, служб захисту дітей, медичних працівників, жіночих організацій та інших відповідних партнерів у заходах ліквідації домашнього насильства.

Спеціалісти з соціальної роботи є ключовими фігурами та зв'язками між різними відомствами, які допомагають постраждалим домашнього насильства. Експерти із соціальної роботи відіграють важливу роль у запобіганні домашньому

насильству [77]. Його прямі функції включатимуть навчання серед населення, виявлення неблагополучних сімей, соціальний контроль над членами сім'ї та передачу справ до правоохоронних органів та органів опіки та піклування, якщо це необхідно.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства більшість злочинів, вчинених у сім'ї, належать до справ так званого приватного обвинувачення. Це означає, що кримінальне провадження може бути розпочато правоохоронними органами лише на підставі заяви постраждалої [79].

«Дуже часто фахівці для позначення особи, яка зазнала насильства, використовують різні слова – «жертва», «потерпіла(ий)», «постраждала(ий)». Наприклад, якщо працівник соціальної служби спілкується з правоохоронцем і використовує термін «потерпіла», правоохоронець може зрозуміти, що за цією справою відкрито кримінальне слідство, і дуже здивується, якщо це не так» [16, с. 52]. Тому проблема виявлення випадків і причин домашнього насильства та формування активної установки на зміну сценарію – складне і важливе професійне завдання спеціалістів з соціальної роботи, що вимагає високого рівня кваліфікації, уміння налагодити контакт і створити атмосферу безпеки і довірливості.

Практика свідчить, що соціальні працівники, які надають професійну допомогу постраждалим сім'ям, повинні мати теоретичні та практичні знання в галузі медицини та охорони здоров'я. Діяльність фахівців із соціальної роботи характеризується принаймні трьома різними методами втручання, що визначають зміни у їхніх професійних функціях. Ці методи називаються освітою, просуванням та захистом. Освітні методи дозволяють соціальним працівникам виступати викладачами, консультантами та експертами, давати поради, навчати. Методи просування можуть бути використані як помічники, прихильники чи посередники для вирішення проблем.

Працівник із соціальної роботи повинен організувати поступовий процес реабілітації жінок відповідно до його професійної галузі та до критеріїв

постраждалих для вибору консультантів з певних питань, які установи та яких експертів слід рекомендувати постраждалим домашнього насильства [20].

Соціальні працівники здійснюють нагляд за сім'ями з подібними проблемами та керують цими справами. Однак, безсумнівно, у центрі уваги роботи є самі постраждалі. Взаємодія з ними відбувається в різних формах. Соціальні працівники повинні боротися з поширеними міфами про домашнє насильство. Наприклад, однією з них є думка, що домашнє насильство над дітьми є рідкісним явищем, і це рідкість, яка вчиняється божевільними батьками.

Загальноосвітня школа є важливою ланкою профілактики домашнього насильства в суспільстві. Школа є осередком соціально-педагогічної роботи й соціально-правового захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини. В Україні соціальна робота із запобігання насильству в сім'ї здійснюється в закладах освіти відповідно до низки нормативно-правових актів [7], серед яких – Конвенція ООН про права дитини; Сімейний кодекс України; Закони України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги» тощо.

Школа є тією соціальною ланкою, що пов'язує дітей і їхніх батьків, тому з боку адміністрації, педагогів загальноосвітніх шкіл, психологів і соціальних педагогів, спеціалістів громадських і державних організацій, що працюють із дітьми, молоддю та сім'ями, мають здійснюватися прямі контакти з дітьми й розпізнання в сім'ях своїх вихованців ситуації насильства. Об'єднані зусилля в цьому напрямі мають сприяти подоланню жорстокого поведження з дітьми, а також інформуванню школярів про існування такої проблеми, як насильство в сім'ї, та механізми запобігання їй. Не менш важливою ділянкою роботи є профілактика агресії серед дітей і підлітків, оскільки вони самі інколи є джерелом насильства над братами, сестрами, бабусями, дідусями тощо [40].

У ході практики нами було розглянуто діяльність соціального педагога у школі, відповідно до річного плану його роботи. Соціальний педагог – це педагогічний працівник, основна мета роботи якого полягає у забезпеченні соціально-правового захисту учнів школи та попередженні впливу негативних соціальних чинників на формування та розвиток особистості дитини. У зв'язку з цим діяльність соціального педагога поширюється на:

- формування гуманних відносин між учнями та педагогами;
- охорона і захист прав та інтересів дітей;
- вивчення особливостей особистості учня, соціальної ситуації розвитку та умов життєдіяльності;
- вияв інтересів та потреб, проблем і труднощів дітей та підлітків;
- створення атмосфери психологічного комфорту для учнів у навчальній та позанавчальній діяльності;
- організація та координація різних видів позанавчальної діяльності дітей і підлітків;
- попередження конфліктів в учнівських колективах;
- допомога у професійному самовизначенні;
- орієнтація учнів на здоровий спосіб життя;
- профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з учнями «групи ризику»;
- взаємодія з педагогами, психологами, батьками або опікунами для надання допомоги учням.

Якщо соціальний працівник знає про домашнє насильство, він має право заходити в будинок, де сталося насильство, самотійно або у супроводі поліції. Можливий такий варіант, що жінка з дитиною може залишити будинок і тимчасово відправитися в соціальний притулок, чекаючи, поки правоохоронці співпрацюватимуть із соціальними працівниками, щоб переконатися, що її будинок стає безпечним [80].

У своїй роботі соціальний працівник опирається на сильні сторони членів сім'ї, використовуючи їх ресурси для покращення морально-психологічного стану, підвищення матеріального забезпечення [70].

Основна форма роботи з дівчатами та жінками, які пережили насильство – індивідуальне консультування, яке можна проводити у формі інформаційної роботи, у будь-якій установі чи вдома з потерпілими. Це може бути психологічна, юридична, медична або соціальна консультація. Тому будь-який працівник, який має справу з постраждалими від насильства, може проводити особисті консультації. У процесі особистої консультації психолог або соціальний працівник може встановити довірчі стосунки з потерпілою, дозволити розкритися і спланувати подальші ефективні кроки для вирішення проблеми.

Індивідуальна консультація допомагає вирішити внутрішні особисті проблеми постраждалих, що може бути основою для її занепокоєння щодо розриву циклу насильства. Тому це може допомогти формувати мотивацію до зміни способу життя [57].

Психолог або соціальний працівник створює умови, щоб постраждала могла проаналізувати особисті думки, почуття та спонукання, що призводять до певної поведінки, та прийняти самостійні рішення щодо необхідності змін. Мета мотиваційного консультування – допомогти постраждалим змінити або уникнути поведінки, яка становить найбільший ризик для їхнього здоров'я та благополуччя.

Структура мотиваційних консультацій поділяється на три етапи: етап встановлення контакту; основний етап; завершальний етап.

Етап побудови зв'язків дуже важливий для роботи з постраждалими, які пережили насильство, оскільки вони зазвичай демонструють страх, сором, недовіру, наївність та піддаються маніпуляціям.

На основному етапі важливо підтримувати міцний зв'язок із постраждалою та заохочувати її продовжувати працювати та цілеспрямовано взаємодіяти.

На етапі завершення мотиваційного консультування рекомендується використовувати такі прийоми: підведення підсумків бесіди, тобто короткий зміст усього сказаного під час розмови; обговорення питань, пов'язаних з подальшими стосунками дівчини, з психологом чи іншим працівниками.

Групова робота з особами, які зазнали різних видів насильства, є ефективною формою роботи, оскільки може допомогти постраждалим зрозуміти, що таке насильство на прикладах інших постраждалих, а також може створити сприятливе захисне середовище [60].

Концепція "допомоги для самопомоги" в соціально-педагогічній роботі є підходом, який акцентує на розвитку в людині навичок та вмінь, необхідних для самостійного подолання труднощів і вирішення проблем. Цей підхід розглядає клієнта як активного суб'єкта, здатного до самоаналізу, саморефлексії та самостійного вирішення життєвих ситуацій [36, с.80].

На думку Д. Авраменка «наслідком такої допомоги можуть бути: знання, що запобігають домашньому насильству, вміння і навички щодо критичної оцінки, прийняття рішення й управління собою в ситуаціях, які можуть призвести до насильства, негативне ставлення до насильства» [29, с. 70]

Оскільки школа є центром охоплення найширшого загалу населення (педагогічні працівники, учні, батьки, громадськість), на неї покладається завдання з проведення превенції домашнього насильства, насамперед недопущення будь-яких проявів агресії стосовно дітей і розроблення шляхів їх подолання. Соціальна робота на базі школи із запобігання насильству в родині включає розроблення й реалізацію комплексу заходів, а саме: соціально-педагогічну та превентивну освіту серед дітей і батьків; соціально-виховну діяльність із запобігання насильству в родині; виявлення ризиків для життя дитини та ранню діагностику сімей із «груп ризику»; корегувальну діяльність і надання допомоги дітям, що зазнали сімейного насильства; моніторинг рівня

засвоєння знань і навичок учнями та батьками щодо безпечного проживання в сім'ї [68].

Так, практичний психолог закладу або установи освіти сприяє: профілактиці різних видів насильства між учасниками навчально-виховного процесу, формуванню толерантного ставлення до тих, хто страждає від насильства, інформуванню педагогічного колективу про випадки насильства/конфліктів між учнями тощо. Соціальні педагоги організують просвітницько-профілактичні заходи для учнівської молоді з питань запобігання та протидії насильству, в тому числі над дітьми.

Під час практики у Снятинському ліцеї імені Михайла Бажанського відвідала лекції, які організували для 5 класу «Здоровий спосіб життя», де було наголошено на дбайливому ставленні до себе – як основі здорового способу життя. Разом соціальним педагогом та завучем ліцею провели заняття для 10 класу «Булінг у школі, як вирішувати проблему», де ще раз наголосили на проблемі насильства серед молоді.

Отже, соціальна робота в цьому контексті має за мету поліпшення якості життя та безпеки тих, хто постраждав від домашнього насильства, та сприяння їхньому відновленню та адаптації до нових умов життя. Такий підхід соціального працівника у ситуації домашнього насильства відіграє ключову роль у наданні комплексної та збалансованої допомоги сім'ї. Цільовим завданням є не лише реагування на випадки насильства, а й активне залучення сімей до різних програм та ресурсів для попередження повторення таких ситуацій у майбутньому.

2.3. Соціальна профілактика як ключовий метод соціальної роботи у сфері протидії домашньому насильству

Соціальна профілактика домашнього насильства – це комплекс дій, пов'язаних з економічним, політичним, правовим характером. Соціальна профілактика, згідно Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»: це «робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей і молоді та запобігання такому впливу» [24].

Суб'єктами профілактичної діяльності щодо домашнього насильства є психологи та співробітники соціальних служб.

Дослідники визначають перспективні напрямки профілактики домашнього насильства:

1. пропагування здорового способу життя як засіб зменшення споживання алкоголю. Адже «Значна кількість щодобових повідомлень на службу «102» тим чи іншим чином пов'язані із конфліктами у родинах, виниклими на ґрунті зловживання алкоголем або якихось побутових негараздів. Майже у всіх випадках після перевірки поліцейські оформили протоколи про адміністративне правопорушення!» [58].

2. сприяти формуванню нетерпимості до явища домашнього насильства та інформувати громадян через усі можливі засоби комунікації про те, куди вони можуть і повинні звертатися у разі виникнення такої проблеми. Крім того, інформувати громадськість про існуючі правові заходи впливу на осіб, які вчиняють домашнє насильство, а саме: що таке домашнє насильство за законом, які форми домашнього насильства існують, які правові норми є чинними та застосовуються в цьому питанні, які права та обов'язки працівників поліції, які виїжджають на виклики про домашнє насильство, та які права та обов'язки працівників поліції щодо притягнення осіб, які вчиняють домашнє насильство, до кримінальної відповідальності. Через засоби масової інформації слід проводити роз'яснювальну роботу, щоб пояснити, які дії необхідні з боку постраждалої для притягнення кривдника до кримінальної відповідальності;

3. організувати психологічну підтримку як для постраждалих, так і для кривдників, оскільки агресивна та насильницька поведінка в сім'ї здебільшого ґрунтується на психологічних чинниках. [58].

Відповідно до статті 19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» заходи у цій сфері спрямовані на вивчення ситуації та збір статистичних даних про факти домашнього насильства [12].

Цікавими є результати опитувань інноваційного молодіжного проєкту U-Report за квітень – червень 2023 р.: насильство в міжособистісних стосунках. Опитування проводилося з 3 по 11 квітня 2023 р. разом з ГО «Ла Страда-Україна». З 4620 респондентів віком від 14- 34 взяли участь в опитуванні, метою якого було визначити рівень обізнаності молоді щодо причин, проявів та наслідків міжособистісного насильства, а також їхні знання проте, куди і до кого звертатися за допомогою в ситуаціях насильства. З огляду на результати, актуальність проблеми насильства у міжособистісних стосунках, як раніше зазначили понад 80% U-репортерів, лише 38,3% знають, куди варто звертатись у ситуації, якщо вони постраждали або стали свідками насильства.

Знайомі з цією ситуацією, що пов'язана з насильством у міжособистісних стосунках, 50,1% опитаних віком 14 –18 років, лише 34,5% опитаних віком 19 – 34 років обізнані, куди варто звернутися.

Щодо поширеності проявів насильства, то найпоширенішою формою насильства вважають психологічне насильство – 81,8%, фізичне насильство є найпоширенішим для – 11,6% респондентів.

Серед 5 головних причин, що можуть спричинити насильство в міжособистісних стосунках, U-репортери зазначили: збільшений обізнаність стресу та агресії – 53,4%; стереотипне мислення – 50,9%; вживання наркотичних засобів/алкоголю – 49,3%; домашнє насильство зі сторони батьків/опікунів – 48,1%, потреба показати свою владу – 41,5%. Респонденти вважають, що насильство має серйозні психологічні та фізичні наслідки, наприклад, тривогу,

страх, почуття вразливості (62,8%), погіршення психологічного здоров'я (55,7%) та депресію (49,3%) [2].

Згідно з опитуванням, 80,1% респондентів вважають проблему між особистісного насильства актуальною, 15,4% відповіли, що не знають, а 4,5% вважають її неактуальною. У гендерному розрізі цікаво відзначити, що 84,2% жінок вважають цю проблему актуальною, тоді як лише 65,8% чоловіків визначають її як насильство [2].

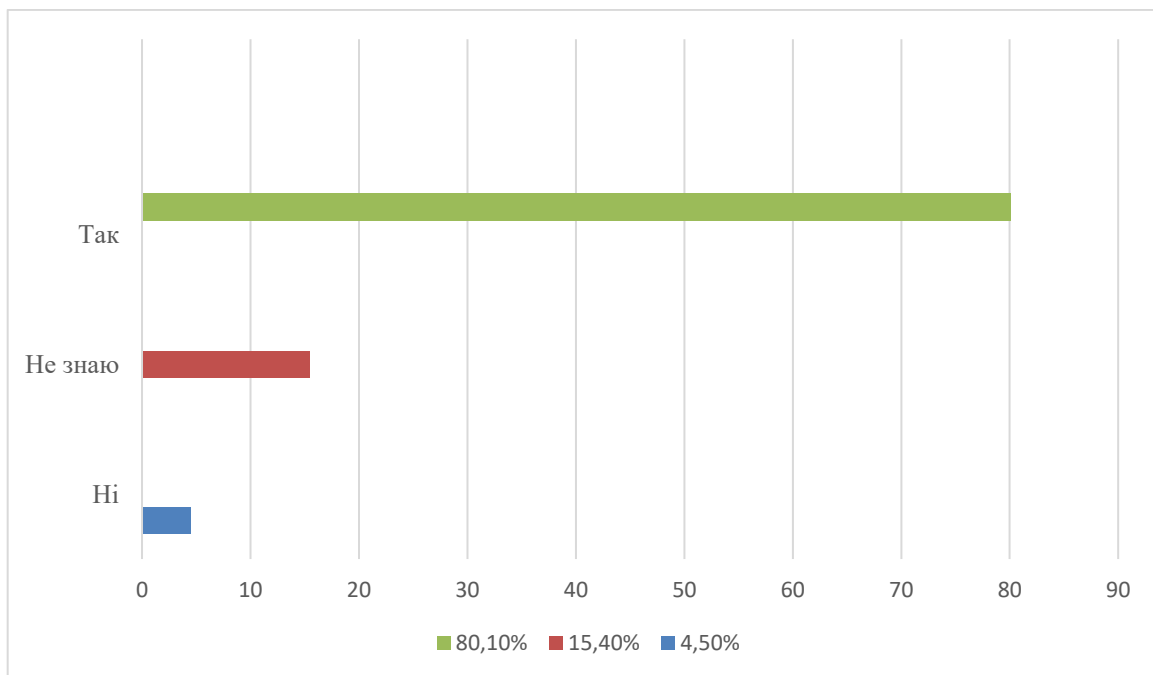

Рис. 2.1. Розподіл відповідей U-репортерів на запитання: «На Вашу думку, чи є актуальною проблема насильства в міжособистісних стосунках серед молоді?».

Суб'єкти, які здійснюють заходи з попередження домашнього насильства, повинні враховувати природу домашнього насильства, його непропорційний вплив на жінок і чоловіків, особливо на осіб з обмежаними можливостями, осіб похилого віку, вагітних жінок та дітей необхідність підтримки та захисту постраждалих [52].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є важливими суб'єктами, які здійснюють профілактичні заходи та надають допомогу в ситуаціях насильства в сім'ї. Ці заклади спрямовані на забезпечення соціального захисту та підтримки для

осіб, які потребують допомоги через насильство в сім'ї. Спеціальні заходи з попередження домашнього насильства, передбачені законодавством, включають наступні:

- офіційне попередження про неприпустимість домашнього насильства;
- профілактичний облік, які вчинили домашнє насильство;
- відшкодування витрат на утримання постраждалих насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для людей, які постраждали від насильства в сім'ї.

Спеціальні попереджувальні заходи та заходи юридичної відповідальності в сфері насильства в сім'ї, передусім, спрямовані на захист та забезпечення безпеки осіб, які стали постраждалими насильства в родині. Ці заходи мають на меті забезпечити ефективний захист прав та законних інтересів постраждалих осіб і покращення їхнього життя. Деякі з основних напрямків цих заходів включають: безпека постраждалих; правовий захист; попередження повторення насильства. Ці заходи є важливим елементом широкого стратегічного підходу до розв'язання проблеми насильства в сім'ї [62].

Соціально-педагогічна діяльність із запобігання домашньому насильству, зокрема стосовно дітей, є надзвичайно важливою для створення безпечного і здорового середовища в сім'ї. Загальна мета таких заходів полягає в тому, щоб створити умови, у яких діти можуть рости в безпечному та люблячому оточенні, а також зменшити можливість виникнення та поширення насильства в родині.

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми: фізичне, сексуальне, психічне насильство, нехтування основними потребами дитини (моральна жорстокість) [94].

Педагогічні працівники шкільних закладів освіти мають чітко знати, за якими саме ознаками можна виявити дитину й вилучити із ситуації жорсткого поводження з нею. Якщо дитина постійно відчуває на собі жорстоке поводження та піддається насильству в родинному середовищі, педагоги можуть дізнатися про це за визначеними ознаками фізичного, психічного, сексуального й економічного

насильства. Організація діяльності із запобігання домашньому насильству в шкільних закладах освіти передбачає комплексну соціальну роботу відповідно до трирівневого процесу соціальної профілактики й урахування специфіки загальноосвітньої школи як осередку соціально-педагогічної та соціально-виховної роботи серед населення [54].

Слід зауважувати, що насильницькі злочини проти дітей характеризуються доволі високим ступенем латентності: фактично злочин вчинено, але він не відображений у офіційній загальнонаціональній кримінально-правовій статистиці [50].

Загалом визначають наступні форми запобіжних заходів проти насильства над дітьми: первинні, вторинні та третинні.

Первинна профілактика є найбільш поширеною. Первинна соціальна профілактика насильства включає в себе надання інформації про насильство батькам, дітям, підліткам та вчителям, а також вивчення правових норм поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть призвести до насильства; формування в суспільстві ненасильницького світогляду, культури толерантності й чуйності (у тому числі гендерної); підтримка творчої, інтелектуальної, громадської діяльності, організація сімейного дозвілля. У первинній соціальній профілактиці слід використовувати методи «рівний-рівному» та критичне мислення.

Вторинна соціальна профілактика насильства, зазвичай спрямована на дітей, молодь та сім'ї з груп ризику. Основна мета-змінити дисфункціональну, погано адаптовану та небезпечну поведінку, яка є поширеною серед дітей з неблагополучних сімей, інтернатів та сиріт.

«Вторинна соціальна профілактика застосовується до тих сімей, де зафіксовано чи спостерігається жорстоке ставлення до дітей, членів родини, домашніх тварин. Вона передбачає надання їм психосоціальної підтримки і допомоги у напрямках: формування знань, життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від насильників; формування поняття про установи та організації, які допомагають

потерпілим від насильства; зміна ставлення молодої особи до себе, свого місці у суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому, а батьків – до дитини як суб'єкта власного життя» [43].

Третинний об'язаність профілактики насильства щодо дітей – це заходи, що супроводжуються втручанням у ситуації, коли насильство щодо дитини вже здійснено, робота з недопущення рецидиву та реабілітація дитини, яка зазнала насильства, корекція поведінки агресора. Основними завданнями третинної соціальної профілактики є соціально-психологічна реабілітація та соціально-психологічна підтримка постраждалих домашнього насильства [30].

Основними методами третинної профілактики насильства є робота над конкретними випадками, рефлексія ситуації та особистісний розвиток, переключення та перенавчання, створення виховних ситуацій, пропонування перспективи, відновлення особистості, заохочення, інформування, переконання, участь у різних видах діяльності та позитивне середовище соціалізації. У третинній профілактиці слід використовувати особистісно-орієнтоване соціальне навчання, освітню підтримку та методи зміцнення сім'ї.

Загальноосвітня школа є важливою ланкою профілактики домашнього насильства в суспільстві. Школа є осередком соціально-педагогічної роботи й соціально-правового захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини [54]. «Практичний психолог закладу освіти сприяє: профілактиці різних видів конфліктів серед учасників освітнього процесу; формуванню толерантного ставлення до тих, хто постраждав від насильства, інформуванню педагогічного колективу про випадки насильства серед здобувачів, про які їм відомо. Соціальний педагог організовує просвітницьку й профілактичну роботу щодо здобувачів освіти в аспекті запобігання й протидії насильству, у тому числі щодо дітей» [84].

На сучасному етапі при розробці таких програм фахівці використовують соціально-екологічну модель. Вона характеризується тим, що фокусується на 4 рівнях функціонування людини. Це індивідуальний об'язаність – програми

менторства та розвитку навичок, спрямовані на окремих людей; обізнаність стосунків – навчання батьків, вчителів, тренерів, наставників підтримці молоді у побудові здорових стосунків; обізнаність громади – кампанії з підвищення поінформованості громади, кампанії, спрямовані на зміну соціальних норм/ставлення; а також обізнаність суспільства – потужні кампанії в засобах масової інформації та політичні зміни.

«Саме програми, які створені в громаді, орієнтовані на так звану первинну профілактику, яка покликана зменшити обізнаність насильства в громаді. Такі програми уже діють в великих містах України, наприклад, «Програма запобігання та протидії домашньому насильству» в 2019 р. прийнята у м. Львові. Для розробки програм важливо знати, які основні причини насильства, хто постраждав та насильник, які наслідки для дітей, родичів, сусідів та найближче оточення, які є в громаді організації, що займаються захистом прав, які організації є в обласних та районних центрах, що можуть надати підтримку. Залежно від цих складових, які від громади до громади можуть дуже відрізнятися, програми фокусуються на різних завданнях та методах, які використовуються в програмах» [56].

Подальші дії включають в себе вибір того, де в першу чергу будуть проходити заходи програми: школи, клуби та інші громадські місця у співтоваристві; створення мережі взаємодіючих партнерів, які беруть участь у програмі: лідери спільноти, державні установи, соціальні працівники, керівники громад, громадські діячі, співробітники поліції, інші люди, що представляють інтереси. Також важливо спланувати дії, які будуть проходити в рамках програми, розподілити обов'язки, визначити механізми взаємодії підготувати необхідні матеріали для роботи. Як показує досвід зарубіжних програм, дуже ефективно залучати знаменитостей, акторів і співаків в програму і її поширення [29].

У процесі реалізації програми необхідно проаналізувати і задокументувати подію і зібрати дані, які дозволять не тільки інформувати громадян про розвиток програми, а й оцінити результати реалізації програми. Включаючи заходи,

завданнями вторинної профілактики, пов'язані із задоволенням невідкладних потреб постраждалих, з приділенням особливої уваги заходам, які допомагають постраждалим насильства подолати їх наслідки, де провідну роль відіграють фахівці, соціальні служби, медичні установи, притулки і т.д. На етапі третьої профілактики необхідно спланувати заходи, пов'язані з реабілітацією та реінтеграцією постраждалих, вибором місця проживання, пошуком роботи і т. д. [95].

У 2020 р. було окреслено провідні напрями вдосконалення діяльності щодо профілактики сімейного насильства. Указом Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статті, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [22].

Таким чином, у процесі профілактики домашнього насильства більше уваги слід приділяти питанню виховання дітей, на яких принципах має будуватися сім'я, які стосунки мають бути встановлені в родинному колі та які обов'язки мають виконуватися.

Висновки до розділу 2

Таким чином, державні стандарти надання послуг в Україні базуються на загальносвітових принципах надання послуг. Однак, воєнний стан у країні створює нові виклики у сфері надання соціальних послуг. Реалізація програм щодо постраждалих від домашнього насильства є важливою сферою соціальної роботи. Соціальні працівники грають ключову роль у наданні підтримки, консультуванні та сприянні реабілітації осіб, які потрапили в ситуації домашнього насильства. Боротьба з домашнім насильством покладена на кризові центри, соціальних працівників, психологів та правоохоронні органи.

Серед усіх складників гендерної гармонізації суспільства освіта відіграє визначальну роль у забезпеченні гендерної рівності.

Участь соціального працівника у наданні соціальних послуг сім'ї в ситуації домашнього насильства відбувається в рамках мультидисциплінарної команди, яка забезпечує комплексну підтримку та різноманітні види допомоги. Робота у мультидисциплінарній команді дозволяє забезпечити комплексний підхід та максимально враховувати потреби постраждалих від домашнього насильства.

Після проведеного опитування «Що таке насильство?» були отримані результати, які свідчили про нагальну потребу в проведенні роз'яснювальних робіт щодо поведінки під час здійснення насильства в сім'ї.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження соціальної роботи з постраждалими від домашнього насильства, ми дійшли таких висновків.

Домашнє насильство - це форма негативної поведінки, призводить до фізичних чи психологічних травм для інших осіб. Основними видами домашнього насильства є: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Ці види насильства можуть сполучатися або виявлятися окремо, і вони завдають значної шкоди постраждалим. Причини насильства можуть бути різними, і вони дійсно можуть включати гнів, проблеми з психічним здоров'ям, вживання наркотиків, алкоголь чи інші форми залежностей. Прояви домашнього насильства є серйозними і небезпечними, і постраждалим важливо звертатися за підтримкою та захистом. Також важливо, щоб свідки цих подій повідомляли правоохоронним органам, щоб притягнути насильника до відповідальності і забезпечити безпеку постраждалим. Однак важливо розуміти, що наявність цих факторів не виправдовує насильство і не робить його прийнятним. Потрібно шукати способи вирішення проблем і конфліктів без використання насильства і звертатися за допомогою до професіоналів, якщо є проблеми з психічним здоров'ям або залежністю, які можуть спричиняти агресивну поведінку.

Проаналізовано основні напрями реалізації політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. На сьогоднішній день наша держава продовжує зосереджувати свої зусилля на створенні комплексної та ефективної системи захисту та підтримки постраждалих від домашнього насильства, що є немало важливим в умовах воєнного стану. По суті найважливішим кроком у цьому напрямку стала ратифікація у червні 2022 року Стамбульської конвенції, яка стосується запобігання та протидії домашньому насильству. Однак і до цього Україна активно вдосконалювала свою законодавчу базу щодо домашнього насильства, результатом чого стало прийняття у 2017 році Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Вважаємо це

позитивним кроком на шляху до ефективної боротьби із даним негативним явищем.

До основних напрямів реалізації державної політики у запобіганні та протидії домашньому насильству також відносяться надання допомоги постраждалим, включаючи забезпечення безпеки таких осіб, надання їм психологічної, медичної та юридичної допомоги. Тут важливо відмітити, що основними суб'єктами виступають спеціально уповноважені співробітники Національної поліції України, служби у справах дітей, медичні заклади та освітні заклади, соціальні працівники та соціальні педагоги, а також громадські організації.

Міжнародне співробітництво є неменш важливим напрямком реалізації національної політики у сфері протидії домашньому насильству. Так, в останні десятиліття Україна перебирає найкращі практики зарубіжних країн, наприклад, поява у нас соціальних працівників, однак все ще є проблемні моменти. Одним із них можна виділити ізоляцію постраждалих від кривдника, коли в більшості країн світу ізолюють саме останнього. Тобто питання притягнення до відповідальності кривдника все ще потребує доопрацювання на законодавчому рівні відповідно до практик міжнародної спільноти.

Охарактеризовано принципи роботи державних та громадських організацій з допомоги постраждалим від домашнього насильства в Україні. Державні та громадські організації з допомоги постраждалим від насильства в сім'ї відіграють важливу роль у їхній підтримці та захисті. Так, такі організації повинні забезпечувати безпеку постраждалим домашнього насильства, надавати медичну, психологічну та юридичну підтримку і робити свої послуги доступними для всіх верств населення. На жаль, на сьогоднішній день більшість подібних організацій працюють на платній основі в результаті чого постало питання про доступність таких соціальних послуг малозабезпеченим сім'ям, які не мають звідки взяти кошти для оплати. З початком повномасштабного вторгнення, коли багато людей вимушені були покинути свої домівки практично без нічого, почали з'являтися

організації, які надають свої послуги постраждалим домашнього насильства безкоштовно, а також пропозиції щодо залучення бюджетних коштів міста, села, селища для оплати послуг організаціям, які, власне, працюють на платній основі. Сподіваємося, що така ініціатива працюватиме і після закінчення війни в Україні, адже припинення воєнних дій не означає припинення домашнього насильства і відсутності малозабезпечених сімей, які й складають вразливу до такого виду насильства групу.

Державні та громадські організації активно співпрацюють одна з одною, а також із поліцією, медичними установами, державними органами тощо, для ефективного реагування на ситуації домашнього насильства. Так, громадські організації активно співпрацюють із засобами масової інформації, оскільки основними формами їхньої роботи є громадський контроль та громадські експертизи, що потребує залучення ЗМІ для розповсюдження інформації про масштаби, причини та наслідки домашнього насильства, а також задля вчинення тиску на уряд і суспільство щодо подальшого вирішення цієї проблеми.

Визначено технології соціальної роботи з постраждалими домашнього насильства. До технологій соціальної роботи з постраждалими домашнього насильства відносять: надання психологічної, медичної та юридичної допомоги; забезпечення безпеки постраждалої особи; забезпечення конфіденційності; притягнення кривдника до відповідальності тощо. Основними суб'єктами в даному випадку виступають соціальні працівники, які для України є досить новим явищем і не настільки розповсюдженим як в зарубіжних країнах. Соціальний працівник – це людина, яка надає постраждалі від домашнього насильства психологічну та юридичну підтримку, а в разі необхідності направляє її до кваліфікованих спеціалістів.

Вважаємо за необхідне звернути увагу, перш за все, на такі технології, що використовуються в зарубіжних країнах при наданні допомоги постраждалим домашнього насильства: виступ в якості посередників у судових справах, а також

допомога із всіма необхідними документами, включаючи допомогу в складанні заяви в поліцію; збір даних стосовно домашнього насильства щодо дітей, як найбільш незахищеної категорії населення та внесення даних у Службу захисту дітей, відповідно до яких дитячі соціальні працівники можуть вилучити дитину із сім'ї та помістити її в іншу, що в нашій державі радше є винятком із правил, на відміну від європейських країн, де практика вилучення дитини із сім'ї є доволі поширеним явищем.

Досліджено, на прикладі діяльності соціального педагога у Снятинському ліцеї імені М. Бажанського надання соціальних послуг постраждалим від насильства вдома. На базі практики соціальні послуги дітям, постраждалим від домашнього насильства, надає соціальний педагог. Загалом, соціальний педагог надає дітям психологічну підтримку, допомагає їм виражати свої емоції та почуття, розуміє та обробляє травматичні досвіди і надає методи адаптації. Соціальний педагог здійснює свою діяльність в інтерактивній формі, тобто шляхом проведення виховних бесід, тренінгів, перегляду відеофільмів, лекцій тощо. Це сприяє кращому розумінню дітьми, якою проблемою для сучасного суспільства є домашнє насильство. Однак не варто вважати, що соціальний педагог співпрацюють тільки з дітьми. Він також надає свою підтримку їхнім батькам, проводячи із ними, наприклад, психологічні корекції та консультації, на яких пояснює про важливість ненасильницьких методів виховання дитини та пошуку спільної мови з дитиною для взаєморозуміння і взаємоповаги.

На підставі проведення соціального опитування серед учасників навчального процесу в Снятинському ліцеї імені М. Бажанського, можна стверджувати, що профілактична робота соціальних педагогів є надзвичайно важливою, оскільки зазвичай діти уникають розмов на теми, пов'язані із домашнім насильством. Така позиція є неправильною і призводить лише до толерування українським суспільством даної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітична довідка ООН. Гендерно зумовлене насильство. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20GBV_FINAL%20UKR (дата звернення 10.02.2023).
2. Демчук В.С. Дайджест опитувань U-Report: II квартал 2023 р. (насильство в міжособистісних стосунках, освіта та міграційні настрої, професійна орієнтація). *Український соціум*. 2023. № 2 (85). URL: <https://orcid.org/0000-0003-1022-0843> (дата звернення 10.09.2023).
3. Домашнє насильство: кого і за кого карає закон URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/29000805.html> (дата звернення 18.04.2023).
4. Домашнє насильство: факти та цифри URL: <https://nonviolence.ed-era.com/intro-facts-statistics> (дата звернення 18.04.2023).
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text. (дата звернення 19.05.2023).
6. Кримінальний кодекс України №2341-III від 05 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 19.05.2023).
7. Моніторинг громадської думки населення України. *Український інститут соціальних досліджень*. Інформаційний бюлетень №11. Жовтень 1997. С. 11.
8. Портал ГО «Ла-Страда». URL: <https://la-strada.org.ua/pro-organizacziyu> (дата звернення 09.09.2023).
9. Портал МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/activity/domestic-violence/responsibility> (дата звернення 14.05.2023).

10. Насильство в сім'ї: звинувачуючи жертву – Україна. Звіт Міжнародної Амністії, листопад 2006. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1164375558>. (дата звернення 30.06.2023).

11. Про безоплатну правничу допомогу. Закон України від 03.08.2023. № 3460-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 14.07.2023).

12. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 03. 08. 2023. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n67> (дата звернення : 04.09.2023).

13. Про затвердження Державного стандарту надання притулку бездомним особам. Наказ Міністерства соціальної політики від 01.07.2022. № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-13#Text> (дата звернення 27.07.2023).

14. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування. Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення 23.08.2023).

15. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Наказ Міністерства соціальної політики від 01.07.2022. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text> (дата звернення 21.07.2023).

16. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання. Наказ Міністерства соціальної політики від 01 .07.2016. № 716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text> (дата звертання 13.08. 2023).

17. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації). Наказ Міністерства соціальної політики від 13.10

2017. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (дата звернення 14.06.2023).

18. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів. Наказ Міністерства соціальної політики 01.07.2022. № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16#Text> (дата звернення 30.07.2023).

19. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин. Наказ Міністерства соціальної політики від 01.10.2020. № 677. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-20#Text> (дата звернення 12.09.2023).

20. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.09.2023).

21. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.2022 № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.09.2023).

22. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства. Указ президента України від 21.09.2020. №398. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069> (дата звернення 22.07.2023).

23. Про соціальні послуги. Закон України від 27. 04 .2022. № 2671-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 02.02.2023).

24. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Закон України від 03.08.2023. №2558-III. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 15.08.2023).

25. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від від 10 жовтня 2018 р. N 728-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR180728?an=1>(дата звернення 25.06.2023).

26. Психогенні втрати серед учасників АТО на сході України досягають 80%.

URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_bookhttp://interfax.com.ua/news/pharmacy/230360.html (дата звернення 23.04.2023).

27. Розірви коло. Сайт інформаційної кампанії Фонду ООН у галузі народонаселення. URL: <https://rozirvykolo.org/> (дата звернення 11.03. 2023).

28. Уряд виділив кошти на допомогу постраждалим від домашнього насильства. URL:<https://mvs.gov.ua/press-center/news/uryad-vidiliv-kosti-nadpomogu-postrazdalim-vid-domasnyogo-nasilstva> (дата звернення 14.06.2023).

29. Авраменко Д. А. Питання профілактики домашнього насильства. *Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи: збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.)*. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. С. 69-73.

30. Антонюк Н. Домашнє насильство: практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL:

<https://sud.ua/uk/news/blog/265517-domashnye-nasilstvo-praktika-kasatsiynogo-kriminalnogo-sudu-u-skladi-verkhovnogo-sudu> (дата звернення 23.08.2023).

31. Бабенко О. Е. Оптимізація системи міжнародного і національного законодавства з питань запобігання насильству в сім'ї. *Держава і право: збірник наукових праць: юридичні і політичні науки*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. Вип. 49. С. 241-247.

32. Берлач А. І. Спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї. *Південноукр. правничий часопис*. 2015. № 4. С. 88-91.

33. Бутенко О. І, Насильство щодо дітей. Різновиди та ознаки. Міжнародне та національне законодавство. *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2019. № 6. С. 14-20.

34. Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2013. 174 с.

35. Вертенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Вип 33. Том 1. 2020. С.286-291.

36. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 79-86.

37. Галай А. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

38. Голобородько Д. В. Адміністративно-правові засоби профілактики насильства у сім'ї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 125-130.

39. Градецька Н. М. Охоронний ордер як превентивний засіб внутрісімейних злочинів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2016. № 2. С. 105-109

40. Граматун В. Увага! Небезпека для дитини! Профілактика насильства щодо неповнолітніх. *Соціальний педагог*. 2019. № 9. С. 4-11.
41. Громадська програма запобігання насильству в сім'ї: Проект «Гармонія». Львів, 2004. 95 с.
42. Домашнє насильство. Як захистити себе. Київ: Інтерграфік, 2001. 72 с
43. Дорожко І. І. Насильство. Булінг. Проблема в запитаннях та відповідях: навчально-методичний посіб. Харків: Основа, 2019. 144 с.
44. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
45. Завитик Х. Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема. *Тези доповідей студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (25–27 квітня 2023 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи*. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С.83-85.
46. Кабаченко Н. В., Бойко О. М. Можливості профілактики насильства в умовах об'єднаних територіальних громад в Україні. *«Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи»: збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.)*. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. С.26-29.
47. Келеман А. Д. Проблема домашнього насильства в Україні. *«Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи»: збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.)*. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, ЧНТУ, 2019. С. 81-85.
48. Ковтун А. Ю. Причини та наслідки домашнього насильства. *«Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи»: збірник тез*

Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.).
Чернігів: Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. С. 85-89.

49. Костіна Є. В Україні сильно впали цифри по жертвах домашнього насильства. Не на часі чи діють зміни? 2022. URL: <https://zaborona.com/v-ukrayini-sylno-vpaly-cyfyry-po-zhertvah-domashnogo-nasylstva-ne-na-chasi-chy-diyut-zminy/> (дата звернення 16.08.2023).

50. Корнієнко М.В. Концептуальні основи протидії насильницьким злочинам щодо дітей: монограф. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2019. 318 с

51. Кочемировська О.О., Христова Г.О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України. Київ: Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 228 с.

52. Ліщинська О. А. Профілактика психологічного насильства у сім'ї та освітньому середовищі: метод. Рекомендації. *Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціології та політичної психології.* Київ: [Міленіум], 2010. 68 с.

53. Лях Д. Д. Насильство над жінками в сімейних стосунках. / Практична психологія та соціальна робота, 2014. С. 65–69.

54. Мальцева О.В. Соціально-педагогічна діяльність із запобігання домашньому насильству в закладах середньої освіти. Спеціальні та галузеві соціології. Випуск 17. 2020. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/17-2020/9.pdf> (дата звернення 2.09.2023).

55. Марчук І. Яким буває домашнє насильство в Україні та що до нього призводить. URL: <https://suspilne.media/497800-akim-buvae-domasne-nasilstvo-v-ukraini-ta-so-do-nogo-prizvodit/> (дата звернення 12.09.2023).

56. Методична розробка виховного проєкту: «Як не стати жертвою насилля в сучасному світі?»/Упор.: Т.О. Бабієва. Кам'янський державний енергетичний технікум. Кам'янське, 2021. 25 с.

57. Методичні рекомендації про застосування діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей фахівцями психологічної служби у системі освіти: Додаток до листа МОН України від 30.10.2018 р № 1/9-656. *Соціальний педагог*. 2019. № 2. С. 33-37.

58. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або ми насильства, а також вчинили насильство/упоряд. Д. Пурас. Київ 2015. 60 с.

59. Методичні рекомендації щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї / Укладачі: Запорожцев А. В., Брижик В. О., Мусієнко О. М., Заброда Д. Г., Басиста І. В. Київ, 2010. 172 с.

60. Мілорадова Н. Е. Сім'ї «групи ризику» – об'єкт профілактики насильства в сім'ях та жорстокого поводження з дітьми. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 1. С. 204-208.

61. Мірошниченко А. В. Насильство в сім'ї. *Правова освіта. Сайт Головного управління юстиції у Кіровоградській області*. URL: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13 (дата звернення 28.07.2023).

62. Мірошниченко О.В., Михайліна Т.В. Насильство в сім'ї: соціально-правова сутність та засоби протидії. URL: <file:///C:/Users/%D0%94%D0%B0%D1%88%D0%B0/Downloads/3874-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7785-1-10-20170609.pdf> (дата звернення 20.08.2023).

63. Міщик Л. І. Сучасні технології в роботі з сім'єю із проблем насильства: досвід, перспективи : метод. посіб. для студентів вузів. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 104 с.

64. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства: особливості створення і забезпечення роботи. Метод. посіб./за заг. ред. Кочемировська О.О. Київ: ФОП Клименко, 2020. 80 с.

65. Насильство. *Юридична енциклопедія: [у 6 т.]* / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с. URL: <http://http://leksika.com.ua/13761106/legal/nasilstvo> (дата звернення 28.05.2023).

66. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброта Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

67. Науменко О. Насильство в сім'ї: причини, наслідки, міфи. *Психолог дошкілля*. 2018. № 1. С. 15-22.

68. Олексюк Н. С. Теоретико-методичні засади попередження та подолання насильства в сім'ї. *Вісник ЗНУ. Педагогічні науки*. 2013. № 3. С. 190-195.

69. Онишко Ю. В. Медико-соціальна допомога дітям, які зазнали насильства в сім'ї: програма циклу тематичного вдосконалення лікарів. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 120 с.

70. Парфанович А. Актуальність профілактики сімейного насильства серед молодих пар. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Пед. науки*. 2016. № 3. С. 159-163.

71. Полковенко О. В. Домашнє насильство: причини, ознаки, методи попередження. ScienceRise. 2015. № 5(1). С. 71-

74. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_5\(1\)__15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_5(1)__15) (дата звернення 29.08.2023).

72. Попередження, виявлення, і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / за загал. ред. О.В. Безпалько. Київ: ТОВ «К.І.С», 2010. 242 с.

73. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній / Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. Київ, 2016. 90 с.

74. Попередження домашнього насильства щодо дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи / Я. І. Бордіян, Т. В. Журавель, О. Л. Кулаковська та ін. Київ: «ВБ «Калита», 2017. 164 с.

75. Практичне право: на попередження насильства в сім'ї: пілотний інтерактивний курс [навчальний посібник]/ за ред. А.О. Галая. Київ: ГО «Київський правозахисний альянс», 2016. 100 с.

76. Предместніков О. Г. Насильство в сім'ї як злочин: причини, виявлення і розслідування (Тактикопсихологічні основи): монографія. Херсон: Айлант, 2008. 172 с.

77. Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 188-193.

78. Скляренко Т. Корекційні програми для кривдників. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* / за заг. ред. проф. О.Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 51-53.

79. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї. Навч.-метод. посібник у двох томах. Том 2. / за заг. Ред. Бандурки О. М., Левченко К. Б., Трубавіної І. М. Харків: Права людини, 2013. 204 с.

80. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. Соціальна педагогіка: навчальний посібник / за заг. ред. О.В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. С. 197–209.

81. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. / заг. ред. О. Кочемировська. Київ: вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. 372 с.

82. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення. Науково-практичний посібник. Київ: ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011. 196 с.

83. Сукманова Л. Домашнє насильство: дослідження актуальної проблеми сьогодення. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 215-219.

84. Романова Д.О. Організаційні засади соціальної роботи з дітьми, потерпілими

від насильства в сім'ї. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/17061/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B8%2C%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%2>

0%D1%81%D1%96%D0%BC%D1%97.pdf?sequence=1 (дата звернення 5.09.2023).

85. Руднєва О. Насильство в сім'ї: міжнародний досвід та сучасні проблеми. *Юридична Україна*. 2010. № 8 (92). С. 13-18.

86. Тітова К. В. Проблема запобігання насильству в сім'ях бійців ООС. *«Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи»*: збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.). Чернігів: Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. С. 66-69.

87. Гунтуєва С. В. Соціально-педагогічна робота з особами, постраждалими від насильства сім'ї: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2015, 243 с.

88. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / за ред. М.-Л. А. Чепи. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.

89. Христова Г. О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект. *Громадянська Освіта*. 2008. №15. URL:<https://osvita.khpg.org/index.php?id=1215440842> (дата звернення 12.09.2023).

90. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

91. Шинкаренко О. Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства. *Практична психологія*. 2000. № 3. С. 25- 29.

92. Шугай Т. Взаємодія державних служб у протидії насильству: Методичні рекомендації. *Соціальний педагог*. 2019. № 9. С. 11-39.

93. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2013. Випуск 28. С.185-189.

94. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «наси́льство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2013. Випуск 27. С. 234-245.

95. Birmingham City Council. Birmingham Domestic Abuse Prevention Strategy 2018-2023. Changing Attitudes Changing Lives. URL:https://www.birmingham.gov.uk/downloads/file/10086/domestic_abuse_prevention_strategy_2018_-_2023 (дата звернення 9.09. 2023).

96. Ramos Jr. George H. San Diego Domestic Violence Attorney. URL: https://www.cop-i.com/DomesticViolenceProgram.html?gclid=Cj0KCQjwmICoBhDxARIsABXkXlJJDJmalebnp3IevOSQBdIKMGnzRX_alwLztiO4V1d7jm (дата звернення 10.09.2023).

97. Wallace H. Family violence: legal, medical, and social perspectives. Boston, Massachusetts: Pearson, 2005. 220 s.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Анкета «Що таке насильство?»

1. Чи знаєш ти, що таке насильство?

- А. Так
- Б. Ні
- В. Частково

2. Які форми насильства тобі відомі?

- а. Психологічне
- б. Фізичне
- в. Економічне
- г. Сексуальне

3. Чи часто ти відчуваєш на собі насильницькі дії в школі?

- А. Так
- Б. Ні
- В. Ніколи

4. Як часто тобі доводилося бути постраждалою агресії або насильства?

- А. Часто
- Б. Рідко
- В. Ніколи

5. Чи стикався(лася) ти з випадками насильства у твоїй сім'ї?

- А. Так
- Б. Ні

6. Чи застосовуєш ти насильницькі дії стосовно інших учнів?

- А. Так
- Б. Ні
- В. Іноли

7. Хто найчастіше проявляє насильство стосовно тебе?

- А. Батьки, рідні
- Б. Дорослі, вчителі
- В. Старші учні, однокласники
- Г. Ніхто

8. Чи траплялось тобі спостерігати сварки між батьками?

- А. Часто
- Б. Рідко
- В. Ніколи

9. Чи звертався(лась) ти до когось по допомогу після порушення твоїх прав, насильства або приниження щодо тебе?

- 1) Зі мною такого не траплялось – не було потреби ні до когось звертатись.
- 2) У поліцію
- 3) До родичів
- 4) До батьків/опікунів
- 5) До шкільного психолога/соціального педагога
- 6) До вчителів
- 7) До державних соціальних закладів
- 8) Шукав(ла) допомоги в Інтернеті, у соціальних мережах

10. Чи був(ла) ти учасником будь-яких профілактичних заходів щодо насильства в школі?

- А. Так
- Б. Ні
- В. Ніколи